

TARTU ÜLIKOOL  
Sotsiaalteaduste valdkond  
Ühiskonnateaduste instituut  
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava

## **Ülevaade eestikeelsetest avaliku esinemise ja retoorika raamatutest**

Bakalaureusetöö

Carlos Kuiv

Juhendaja: Kaspar Kruup, MA

Tartu 2022

# Sisukord

<b>Sissejuhatus .....</b>	<b>3</b>
<b>1. Teoreetilised lähtekohad .....</b>	<b>5</b>
1.1 Mis on retoorika? .....	5
1.1.1 Retoorika jaotamise viisid .....	9
1.1.2 Olulisemad teemad ja võtted retoorika õpetamisel.....	12
1.2 Avalik esinemine ja muutuv maailm.....	14
<b>2. Meetod ja raamatute valik .....</b>	<b>19</b>
2.1 Meetod.....	19
2.2 Raamatute valik.....	21
<b>3. Tulemused.....</b>	<b>23</b>
3.1 Teemade esinemine ja jaotumine .....	23
3.2 Korrapärad teemade esinemises ja jaotumises .....	34
<b>4. Järeldused ja diskussioon.....</b>	<b>37</b>
4.1 Diskussioon .....	40
4.2 Enesekriitika.....	41
<b>Kokkuvõte.....</b>	<b>43</b>
<b>Summary.....</b>	<b>45</b>
<b>Kasutatud kirjandus.....</b>	<b>47</b>
<b>Lisad .....</b>	<b>50</b>
Lisa 1. Koodipuu.....	50
Lisa 2. Raamatute nimekiri .....	51

## Sissejuhatus

Tartu Ülikooli raamatukogus, kus laiub kümneid või isegi sadu kilomeetreid riuleid pungil vanemat ja uuemat kirjandust, täis tarkust ja õpetusi, leiab eestikeelsest retoorikast ja avaliku esinemise õpetusest huvituja end ühe pooltühja riulinurga ees. Abivalmis raamatukogu töötaja kinnitab, et need on kõik eestikeelsed raamatud, mis neil on. Kõnelemise ja retoorika õpetamisega tegeleti juba enne meie ajaarvamist. Retoorika ja avaliku esinemise õpetamine ei jäänud aga sugugi Vana-Kreekasse või Roomasse pidama - sellega tegeletakse siiani. Kas kõik oluline tarkus antiigist kaasaegsete käsitlusteni on tõesti siin riulil olemas?

Nõnda ma seal riuli ees juurdlesin. Kas eesti keeles on kättesaadav selline kirjandus, mis toetaks meisterlikuks kõnelejaks, kõnekirjutajaks ning kõnede uurijaks saamist? Kas nendest raamatutest piisab? Retoorikat on õpetatud tuhandeid aastaid. Kas eestikeelsed raamatud ja õpikud käivad ajaga kaasas või algab ja lõpeb sügavalt mõtestatud kõneõpetus Aristotelese retoorikaga? Kas selles kirjanduses on koolkondlikke pimenurki või teoreetilisi tühimikke, mis vajaksid kõrgel tasemel emakeelse kõneõpetuse toetamiseks täitmist? Seda soovin ma teada saada.

DSpace keskkond andis otsisõnaga “retoorika” 343 vastet sotsiaalteaduste valdkonnast ja 225 vastet humanitaarteaduste valdkonnast, otsisõnaga “kõnelemine” tuli välja 263 vastet sotsiaalteaduste valdkonnast ja 144 vastet humanitaarteaduste valdkonnast, otsisõnaga “suuline eneseväljendus” tuli välja 101 vastet sotsiaalteaduste valdkonnast ja 64 vastet humanitaarteaduste valdkonnast - on küll tehtud palju diskursusanalüüsi, erinevaid tekstianalüüsi, uuritud keelekasutust, poliitikute argumenteerimisvõtteid jmt, kuid puudub süstemaatiline ülevaade eestikeelset kõnelemist, suulist eneseväljendust ning retoorikat käsitlevast kirjandusest.

Minu bakalaureusetöö eesmärk on jõuda arusaamani, milliseid teemasid ja mis jaotuses on eestikeelses kõnelemise, suulise eneseväljenduse ja retoorika kirjanduses käsitletud. Oma töös uurin täpsemalt raamatuid - nii tõlke- kui ka originaalkirjandust. Teostan raamatute otsingu ja analüüsi ning tuvastan erinevaid kaasaegseid käsitlusi silmas pidades suurimaid tühimikke ja puudujääke, mida keegi täita saaks ja võiks. Nii võiks tekkida väärtuslik andmekogum ja lähtepunkt edasiseks tööks igale kõneõpetuse või retoorikaga tegelejale, kes seda valdkonda eesti keeles arendada soovib. Selle toetamiseks annan oma töö järeldustes ka konkreetseid soovitusi, millest lähtuvalt minu hinnangul eestikeelset kirjandust täiendada võiks.

Avaliku kõne ning retoorika õppimist ja õpetamist võib pidada demokraatliku ühiskonnakorralduse aluseks, sest inimestes pole mõtet arendada julgust ja oskust ennast väljendada, kui neilt seda ühise elu korraldamisel ei oodata (Bailey, 2019: 32). Sagedasti käsitletakse retoorikat ja kõnelemist Cicero klassikalise jaotuse järgi (Corbett, 1965; Lanham, 1991): materjali loomine, materjali struktureerimine, stiil, meeldejätmise ja ettekandmine (ladina keeles *inventio*, *dispositio*, *elocutio*, *memoria* ja *pronuntiatio*). Samuti on alati olnud oluline küsimus, kas mõjuka esinemise puhul tuleb pidada tähtsamaks kõne sisu ja struktuuri või selle ettekandmist - see Platoni ja Aristoteelse erimeelsus on aktuaalne tänapäevalgi (Bailey, 2019: 33). Selle prioriteedi seadmine on kindlasti olnud mõjutatud ka tehnoloogia arengust alates trükipressi leiutamisest kuni raadio, televisiooni ja interneti levikuni.

Maailma ajaloo suurte retoorikute ja oraatorite õpetused - näiteks eetos, paatos ja logos - on ehk tänapäevastest tuttavamadki, kuid retoorika areneb ja muutub koos ühiskonnaga, mille korralduses see rolli mängib. Alates 20. sajandi algusest on kindlasti muutunud see, mida retoorikana mõistetakse ja sellega seostatakse. Retoorika ei piirdu ainult Aristoteelse ja Cicero käsitletuga oskusest kedagi veenda või veenmise võtetest, vaid käsitleb mistahes eesmärgile suunatud kommunikatsiooni (Booth, 2004; Bailey, 2019; Herrick, 2021). Akadeemilisele retoorika õpetamisele on lisandunud õpetused avalikust esinemisest, mis võivad keskenduda hoopis sellistele teemadele nagu enesekindlus ja esinemisärevuse ületamine, kehakeel ning materjali visualiseerimine (nt Anderson, 2016).

Töö esimeses peatükis tutvustan teoreetilisi lähtekohti, et aru saada, kuidas retoorikat ja kõnelemist käsitletud on ning millised on valdkonna tänapäevasemad suunad. Nende põhjal leian kategooriad, mille järgi eestikeelsete raamatute sisu kodeerin ja analüüsin. Eesmärgini jõudmiseks vajaliku uuringu läbiviimiseks koostasin esmalt loendi märksõnadest, millega viisin läbi põhjaliku otsingu eestikeelset kirjandust indekseerivates andmebaasides. Seejärel teostas raamatute ja sisukordade analüüsi, mille käigus kodeerisin erinevate teemade ja jaotuste esinemissagedused. Lisaks kvantitatiivsele analüüsile tegin ka väiksemas mahus kvalitatiivse analüüsi, et saaksin anda põhjalikumaid hinnanguid raamatute sisu kohta.

# 1. Teoreetilised lähtekohad

Siin peatükis kirjeldan retoorika, kõneõpetuse ja avaliku esinemisega seotud teoreetilist tausta. Kõne all pean selles töös läbivalt silmas suuliselt publikule esitatud teksti. Esmalt annan ülevaate sellest, kuidas retoorikat erinevate autorite käsitlustes defineeritud on, et jõuda sünteesini, millest mina oma töös lähtun. Samuti kirjeldan retoorika erinevaid jaotusi ning seda, mida retoorika õpetamisel tähtsaks on peetud. Need jaotused on hiljem aluseks kontentanalüüsi kategooriatele.

Seejärel kirjeldan avalikku esinemist kui nähtust ja proovin mõista, mida selle all silmas peetakse, kuidas see retoorikast erineb ja sellele sarnaneb. Lisaks retoorika ja avaliku esinemise kujunemisele on aja jooksul tekkinud ka uusi kõnesituatsioone - kõne pole ainult ettekanne lavalt või kõnepuldist, vaid ka nt lühivideo sotsiaalmeedias võib olla üks kõne. Kuna erinevad kõnesituatsioonid on kõneõpetuse seisukohast relevantsemad, siis käsitlen põgusalt ka neid. Sarnaselt retoorika osale tuletan ka siit kategooriaid kontentanalüüsiks.

## 1.1 Mis on retoorika?

Retoorika uurimise ja õpetamise lahutamatu osa on kestev püüdlus jõuda selle tuumani, mis see retoorika õigupoolest on. On see oskus inimesi veenda, kõnekunst, tühi jutt või kommunikatsiooni alustala?

Läbi aja on retoorika mõiste omandanud erinevaid tähendusi. Antiik-Kreekas, ca 5. sajandil eKr, keskenduti retoorika käsitlusel ja õpetuses paljuski veenmisoskusele ning veenvale kõnele. Esimesed kõneõpetajad, sofistid, tegelesid just suulise eneseväljenduse õpetamisega (Herrick, 2021: 33-35). Kuigi Platon kritiseeris sofiste ja retoorikat, kasutas ta nendes samades tekstides tahes või tahtmata retoorilisi võtteid, millele toetumist ta sofistidele ette heitis, demonstreerides juba tollal retoorika teatavat paratamatust kommunikatsioonis (Herrick, 2021: 71). Platoni õpilane Aristoteles nägi retoorikat kui õpetust, mis keskendub oskusele leida erinevaid veenmise viise (Booth, 2004: 4). Tõenäoliselt tunnevad kõik tema kontseptsioone eetos, paatos ja logos, kuigi tema retoorikateooria on tegelikkuses palju rikkalikum. Näiteks nimetas Aristoteles retoorikas kõige olulisemaks kontseptsiooni nimega entümeem, mille täpse tähenduse ning nüansside üle on vaieldud veel tuhandeid aastaid hiljem (Bitzer, 1959).

Ka Vana-Rooma filosoofi ja tuntuima oraatori Cicero käsitluses oli retoorika puhul tegemist õpetusega, mille eesmärk on õpetada veenvalt kõnelema (Booth, 2004: 4). Vaade retoorikale kui veenmiskunstile oli neis kultuurides loomulik suund, kuna arutleva proto-demokraatliku valitsemisviisi tekkega kerkis esile ka sõna võim ja selle olulisus (võimule pääsemine ning oma ettepanekute teostamine toimus suuresti veenvama kõnelemise tõttu või selle abil) (Herrick, 2021: 34). Samas ei pruugitud sealjuures tingimata järgida tänapäevases mõistes korrektseid argumenteerimise reegleid (näiteks rünnata väiteid, mitte väidete esitajat), kasutades julgelt ka *argumentum ad hominem* ehk isiku vastu suunatud argumenti (Walton, 2001: 209). Teise tuntud Vana-Rooma retooriku Quintilianuse definitsioon “retoorikas on lõppeesmärk rääkida hästi” (Lanham, 1991: 131) viitab samuti sellele, et retoorika all mõisteti üldiselt kõnelemist ja selle õpetamist, samal ajal ka uurimust hea kõnelemise viisidest.

Nagu algupärane käsitlus retoorikast ning antiikretoorika definitsioonid viitavad, tähendas retoorikaga tegelemine tööd kõnega. Nii käsitleti kuni trükipressi leiutamiseni retoorikat peamiselt suulise eneseväljenduse ja kommunikatsiooni õpetusena (Bailey, 2019: 32). Siiski ei kitsene retoorika isegi antiigis täielikult kõnele. Suulisi ja kirjalikke kultuure uurinud Ong (2002) võrdleb nende erinevate kultuuride mõjutusi mõtlemisele ja väljendustele. Kuigi retoorika sünnib valdavalt suulises kultuuris, lisandub nendele kultuuridele juba antiigis ka tekstiline mõõde, mis jätab jälje ka retoorikale. Ong (2002: 24, 79) toob välja, et kuigi Platon kritiseeris lisaks retoorikale tuiselt ka kirjutamist, siis tegi ta seda tärkava kirjaliku kultuuri esindajana samuti kirjutades ning sellises analüütilises mõttelaadis, mis on omane rohkem kirjalikule kui suulisele kultuurile. Kuigi oraatorid ei koostanud oma kõnesid enamasti kirjutades, siis pani näiteks Cicero oma kõned hiljem kirja ning avaldas need tekstidena, mis on tuntud tänapäevalgi (Ong, 2002: 104). Kuigi retoorika keskendus oma algupäras eelkõige kõnele, siis ei tähenda see seda, et retoorika tervikuna ainult kõnelemisesse puutub - lihtsalt teatavad osad retoorikast on kõnemeediumi omapäradele spetsialiseerunud.

Ajaga on retoorika käsitlused laienenud ning need ei piirdu tänapäeval enam veenmisega. Mitmed viimase sajandi autorid nagu Richard McKeon, Richard Lanham ja Laurie Gries käsitlevad retoorikat kui kõikehõlmavat kunsti, mida leidub kõigis teistes valdkondades, kuna retoorikaga tegeledes kujundame ka oma mõtteviisi muude valdkondade suhtes (Herrick, 2021: 3). Retoorikat pole aga alati nii ulatuslikuks ja oluliseks peetud. Keskajal moodustas retoorika vaid ühe osa

ülikoolides pakutavatest keeleõppest või triviumist (grammatika, loogika, retoorika) (Booth, 2004: 26). Retoorika juures käsitleti enamasti vaid jutluste läbiviimist kirikus või lihtsalt kirjade kirjutamist (Bailey, 2019: 33). Renessanssi ajal lammutas prantsuse filosoof Petrus Ramus retoorika kui üldteaduse idee täielikult, tehes maha nii Aristotelest, Cicerot kui ka Quintilianust (Herrick, 2021: 176). Ramus käsitles retoorikat kui pelgalt keelekasutust (ja mitte näiteks argumendi loomist, mis klassikaliselt retoorika alla kuulus ning seeläbi ka loogika retoorika sisse haaras), vahendit oma mõtete ja teistest distsipliinidest saadud teadmiste esitamiseks (Corbett, 1965: 552). Kuna Ramus oli renessanssiaegses Euroopas äärmiselt mõjukas, kaotas retoorika osa senisest prestiižist (Herrick, 2021: 176). Retoorika kui valdkonna kujunemise lugu on seega äärmiselt käänuline ning erinevatel ajastutel on retoorika ulatus oluliselt varieerunud.

Üks esimesi kaasaegseid retoorika käsitlusi pärineb täpselt 20. sajandi algusest, kui Gertrude Buck (1900) käsitles retoorikat kui kommunikatsiooni rääkija ja kuulaja vahel. Ei ole õige mõelda retoorikast kui ühepoolsest veenmisest, sest selle käigus ei tee kõneleja selgeks, kas kuulaja jõuab ikkagi samale järeldusele, millele kõneleja tahab, et ta jõuaks (Buck, 1900). Taolist rääkija-kuulaja (saatja-vastuvõtja) vahelise suhtluse mõõdet näeme üha sagedamini just kaasaegsemate retoorika definitsioonide juures.

Tõeline uus retoorika buum tekkis alates 1950. aastatest (Booth, 2004: 25). Üks silmapaistvamaid kaasaegseid autoreid Kenneth Burke defineeris retoorikat kui keelelist funktsiooni, mis leidub inimestevahelises suhtluses ning mis iseeneses ei saa olla õige ega vale (Burke, 1969: 44). Richard Lanham (1991: 134) pakub välja, et retoorika on inimeste tähelepanustruktuuride teadus (*the science of human attention-structures*). Samuti on Andrea Lunsford 1995. aastal sõnastanud retoorika kui kogu inimestevahelise kommunikatsiooni ja selle uurimise (Booth, 2004: 8). Wayne C. Booth'i (2004: XI) töös "The Rhetoric of Rhetoric" käsitleb ta 20. sajandile tagasi viidates retoorikat kokkuvõtlikult kui õpetust ja uurimust inimeste kõikide vahendite ja märkide kasutamisest üksteisele mõju (see võib olla eetiline, praktiline, emotsionaalne või intellektuaalne) avaldamiseks ning omavahelise suhtluse võimaldamiseks. James A. Herrick (2021: 4) on retoorika teooriat ja ajalugu kokku võttes määratlenud retoorikat kui keele ja muude sümbolite efektiivset kasutamist. Nagu näha, on kaasaegsemad definitsioonid palju laiemad ja kaugemal retoorika klassikalistest veenmiskesksetest määratlustest. Taoline mõiste laienemine tundub loogiline ja

õigustatud, sest kui rääkida retoorikast kui efektiivsest kommunikatsioonist, siis miks peaks üht kommunikatsiooni võimalikku eesmärki – veenmist – teistest tähtsamaks või paremaks pidama.

Seda tuntud veenmiskeskset lähenemist ei pea kaasajal õigustatuks ja õiglaseks ka näiteks feministliku vaate esindajad. Foss ja Griffin (1995) näevad veenmises tahet teisi muuta, mis ei pruugi sugugi olla põhjendatav või eetiline. Veenva kõnelemise ülim eesmärk on see, et kuulajad peaksid kõneleja maailmavaadet (ainu)õigeaks. Teiste inimeste muutmine aga ei ilmesta ainult kõneleja võimu nende üle, vaid tekitab ka olukorra, mis juba eeldab, et teiste eluviis ja maailmavaade on vale ning seda tuleb muuta (Foss ja Griffin, 1995). See on ehk kohane antiikaja patriarhaalsele ja võistlevale ühiskonnakorraldusele, kuid mitte tingimata kaasaegsele maailmale, kus kommunikatsioonile võiks omistada hoopis olulisemaid eesmärke nagu näiteks mõistmine (Foss ja Griffin, 1995).

Ülal kirjeldatud käsitlused osutavad retoorika juurtega võrreldes ulatuslikumale viisile selle defineerimiseks. Burke'i vaatest retoorikale kui keele funktsioonile ning teiste autorite definitsioonidest märkide ja keele kasutamisest omavahelises suhtluses tuleb esile retoorika kui teatava kirjelduskeele olemus, mida saab kasutada toimunud kommunikatsiooniakti uurimiseks ja kirjeldamiseks. Kõuts-Klemm ja Seppel (2018: 19) leiavad erinevatele autoritele toetudes, et kommuniqueerimise mitte-teadvustamisel toimub kommunikatsioon sellegipoolest (mingi signaal saadetakse ikkagi). Sama kehtib ka retoorikaga. Retoorika ei ole midagi eraldiseisvat, mida vastavalt vajadusele kas saab või ei saa kasutada. Kui lugeda retoorika oluliseks tunnuseks kommunikatsiooni eesmärgipärasust, siis ei pea retoorika esinemiseks midagi eraldi või teadlikult tegema, sest sõltumata kasutatavatest võtetest on eesmärgipärane kõnelemine alati retooriline. Küll aga saame uurida ja kirjeldada, milliseid võtteid mingi eesmärgi saavutamiseks kasutatakse ning teha selle põhjal järeldusi ja anda soovitusi näiteks selle kohta, milliseid võtteid on erinevatel eesmärkidel ja erinevates kontekstides mõistlikum rakendada. See, kas erinevaid retoorika võtteid ja muid elemente kasutatakse teadlikult ning teadvustatult, ei muuda kõnelemist ja suhtlust aga iseenesest vähem ega rohkem retooriliseks.

Toodud definitsioonide sünteesis võime retoorikat mõista kui efektiivset ja eesmärgipärast kommunikatsiooni, selle teostamise viise ning nende viiside uurimist ja kirjeldamist. Minu töös on fookuses retoorika rakendamine kõnemeediumile (kõnelemine, suuline eneseväljendus), et saaksin uurida erinevate retoorika traditsioonide ja jaotamise viiside esinemist eestikeelsetes raamatutes.

### 1.1.1 Retoorika jaotamise viisid

Retoorika süstematiseerimisele andis olulise aluse oraatori ja filosoofi Marcus Tullius Cicero loodud viieosaline jaotus, mida kasutatakse tänapäevalgi retoorika mõtestamisel erialases kirjanduses (nt Corbett, 1965; Lanham, 1991; Booth, 2004) ning kõnede analüüsimisel (nt Lees, 2020). Need viis retoorika osa on (Lanham, 1991: 165):

- materjali loomine ehk *inventio* (nt kõne teema või peamise idee leidmine);
- materjali struktureerimine ehk *dispositio* (kõne ülesehitus);
- stiil ehk *elocutio* (kuidas kõneleda, nt sõnade ja kujundite valik);
- meeldejätmise ehk *memoria* (kõnede päheõppimine, mnemotehnikad);
- ettekandmine ehk *pronuntiatio* (kõne esitamine - hääli, kehakeel jms).

Cicero ise on neid viit osa käsitletud ka mitte ainult kui retoorika alajaotusi, vaid kui viit väiksemat eraldi kunsti (Booth, 2004: 4). Neid oleks ehk isegi täpsem mõista kui erinevaid etappe, mida kõneleja oma eesmärgini jõudmiseks läbima peab. Kuigi need viis jaotust on loodud Vana-Rooma kõnepidamise normide järgi, siis on need piisavalt üldised ja ajatud, et nende vahel saab jagada mistahes teksti või kõne valmimise ja esitamise protsessi tänapäevalgi.

Kuna mistahes kõne selline jaotamine on loomulik ning lähenemisena tuntud, siis kasutan neid kategooriaid oma analüüsis, et kontrollida, kas need kõne koostamise ja esitamise etapid mingil määral ka eestikeelsetes raamatutes esinevad. Nii saab selguda näiteks mingite oluliste etappide võimalik alaeesindatus. Kuigi stiil on siin eraldi ühe kategooriana, siis oma kategooriate loomisel viin selle materjali loomise alla, sest stiililisi valikuid (nt milliseid sõnu, metafoore jm kasutada) teeb kõne koostaja juba materjali loomise etapi juures. Erinevused nende etappide läbimisel võivad tekkida näiteks siis, kui autor ei kirjuta ise oma kõnesid või kirjutab kõnesid kellelegi teisele. Muudel juhtudel peaksid need kategooriad siiski asjakohased olema.

Kuna Vana-Kreekas käsitleti retoorikat suhteliselt kitsalt kõne pidamise kontekstis, jaotas Aristoteles retoorikat kõnetüüpide järgi, mida oli kolm (Lanham, 1991: 164):

- poliitiline (eesmärgiga kedagi veenda või midagi/kedagi maha laita);

- kohtulik (eesmärgiga kedagi kaitsta või süüdi mõista);
- tseremoniaalne (üht kindlat eesmärki pole, sinna alla käivad ka nt toostid peol, riigijuhtide kõned rahva ergutamiseks vms).

Kõnetüüpides sisaldub ettekujutus kõnesituatsioonist ja eesmärgist. Näiteks kohtuliku kõne situatsioon on kohtuistung (seal osalevad pooled, kaasnev avalik huvi jms) ning seal on kõne eesmärk kedagi kaitsta või süüdimõistev otsus tagada. Retoorilist situatsiooni on kaasajal eraldi defineeritud, et kirjeldada rohkemaid võimalikke olukordi ja kontekste, mille suunda ja kujunemist on seal toimivatel asjaosalistel võimalik kommunikatsiooniaktidega muuta (Bitzer, 1968: 6). Kuna eesmärgipärane kõnelemine on definitsiooni kohaselt ka retooriline, on iga kõnesituatsioon ka retooriline situatsioon. Erinevad kõnesituatsioonid võivad olla näiteks pressikonverents, kodutöö ettekandmine loengus, presidendi uusaastatervitus, intervjuu jne. Vastavalt situatsioonile saab valida retoorilisi võtteid oma eesmärgi saavutamiseks. Retoorilist situatsiooni saab kirjeldada ka näiteks Kenneth Burke'i dramatismi viisiku (*dramatistic pentad*) kaudu, mis kirjeldab kommunikatsiooniakte mitte ainult läbi tegevuse (*act*), vaid ka olukorra (*scene*), tegutseja enda (*agent*), kasutatavate vahendite (*agency*) ja eesmärgi (*purpose*) ning nende tegurite suhete (Burke, 1978: 330). Seega on klassikaline arusaam kõnetüübist justkui kõnesituatsiooni lihtsustatud käsitlus. Kõnetüüpides sisaldub juba eeldus, et see kõne sobib kindlatesse olukordadesse, kus ainuüksi selle tüübi kasutamine tagab kõnelejale edu. Kõnesituatsiooni määratluses on aga rohkem kõne kulgu ja eesmärgi täitmist mõjutavaid tegureid, millest kõikide rolli ja mõju eesmärgini jõudmiseks ei saa kõneleja ette näha ning ei pruugi saada muuta või mõjutada.

Kasutan ka kõnetüüpe ja kõnesituatsioone kategooriatena eestikeelsete raamatute kodeerimisel. Jälgin oma analüüsis seda, kas ja millisel viisil tekstides kõne situatiivsust käsitletakse ning kas ja milliseid kõnetüüpe või situatsioone eristatakse. Seeläbi loodan avastada, kas kirjanduses domineerib pigem klassikaline arusaam kõnetüüpidest, kaasaegne arusaam kõnesituatsioonidest või mitte kumbki.

Tihti on retoorikat jaotatud just eesmärkide alusel, mida on oluline põhjalikumalt avada, kui eemaldume retoorika veenmiskesksest definitsioonist. Selliseid jaotusi on välja pakkunud näiteks Wayne C. Booth (2004: 43-50):

- võitmise retoorika (*win-rhetoric*), eesmärk iga hinna eest võita (isegi kui selle kasutaja teab, et tema seisukoht pole õige);
- kauplemise retoorika (*bargain-rhetoric*) ehk eesmärk jõuda mingi kokkuleppeni;
- kuulamise retoorika (*listening-rhetoric*) ehk eesmärk kuulata vestluskaaslast mitte ainult talle oponentimiseks, vaid et osata leida ka ühisosa ning jõuda uuele ühisele arusaamale.

Booth loob ka mõiste nagu *rhetrickery* (2004: 9) ehk retoorika kasutamine halval eesmärgil (nt et tekitada segadust). Üks peamisi lahendusi mistahes kommunikatsiooni parandamiseks on see, kui pooled üksteist ja oma seisukohti paremini kuulaks (Booth, 2004: 21). Seega peab Booth kuulamise retoorikat isegi et kõige tähtsamaks üldse.

Foss ja Griffin (1995) on feminismi võrdsuse ja enesemääratlemise põhimõtete järgi välja pakkunud ka kaasava retoorika (*invitational rhetoric*), mis pigem kirjeldab sellist kommunikatsiooni, mis kutsub üles dialoogile, mitte domineerimisele. Kõneleja jagab publikuga oma arusaamasid ning loob kõikidele võrdse ja julgustava õhustiku, kus ka kuulajad saavad oma mõtteid jagada, ning selle eesmärk on üksteise mõistmine (Foss ja Griffin, 1995). Muutus mõttemaailmas võib toimuda, kuid see ei ole eesmärk omaette ning selle põhjusena nähakse uusi jagatud arusaamasid, mitte kõneleja kõrgemast positsioonist peale surutud väiteid (Foss ja Griffin, 1995).

Retoorikale võib loogiliselt omistada veelgi erinevaid eesmärke, näiteks informeerimine või hoopis meelelahutus. Näiteks on alates 1970. aastatest olnud *stand-up* komöödia oluline osa ühiskonnast (Greene, 2012: 134). Seda on analüüsitud ja uuritud palju ning eelmisel aastal on sellest kirjutatud ka retoorika kategooriaid kasutav bakalaureusetöö (Andre, 2021). *Stand-up* komöödia on üks meelelahutuse vorm, kus on esineja eesmärk ajada publik naerma - võime sellest ka mõelda kui huumori retoorikast (Rutter, 2001; Greene, 2012).

Kuna kõnelemisele võib omistada erinevaid eesmärke, siis kasutan raamatute kodeerimisel ühe kategooriana kõne eesmärke ning jälgin analüüsis seda, millisel eesmärgil kõnelemist käsitletakse. Loodan tuvastada, kas kirjanduses domineerib kõnelemise ja retoorika eesmärgina veenmine või mitte ning milliseid kaasaegsemaid eesmärke sellele lisaks käsitletakse.

Kõne koostades saab valida ning kõne analüüsidest saab tuvastada erinevaid retoorilisi võtteid, mida kõnes on kasutatud. Retoorilisi võtteid saab valida vastavalt eesmärgile, situatsioonile jmt. Richard A. Lanham (1991: 181-196) on koostanud loetelu enam kui sajast retoorilisest võttest (ja need kategoriseerinud), mida saab kõnes tuvastada ning mille järgi kõne osasid kategoriseerida, kuid nagu ta ka ise rõhutab, ei ole need kategooriad lõplik tõde ning paljusid võtteid võib saada paigutada mitmesse erinevasse kategooriasse. Lees (2020) on tõlkinud Lanhami poolt välja pakutud erinevad retooriliste võtete kategooriad, mida kõnes saab tuvastada ning mille järgi saab retoorilisi võtteid kategoriseerida:

- täiendamine, vähendamine ja asendamine;
- võimendamine;
- tasakaal, antitees ja paradoks;
- lühidus;
- kirjeldavus;
- emotsionaalsus;
- näide, allusioon ja asjatundja tsiteerimine;
- metafooriline asendus ja sõnamäng;
- kordus;
- argumentatsioon;
- tavatu või ebakorrekne keelekasutus.

Raamatute kodeerimisel moodustavad ühe kategooria retoorilised võtted. Analüüsis jälgisin seda, kas tekstid käsitlevad erinevaid retoorilisi võtteid ning võimalusel ka seda, kas ja kuidas neid võtteid jaotatakse.

### **1.1.2 Olulisemad teemad ja võtted retoorika õpetamisel**

Kuigi oma töös uurin eelnevatest peatükkidest saadud retoorika ja kõnelemise oluliste teemade esinemist, on retoorika ja kõneõpetuse paremaks mõistmiseks kasulik avada ka seda, kuidas on retoorikat ja kõnelemist õpetatud ning mida sealjuures oluliseks on peetud. Sellest peatükist ei tuleta ma otseselt analüüsikategooriaid, küll aga pean siin esitatavat silmas töö tulemuste tõlgendamisel ja diskussiooni osas.

Vana-Kreekas tõusis retoorika õpetamine kogu hariduse aluseks ning see muutis ka inimeste mõttemaailma (Herrick, 2021: 36). Retoorika õpetamisest ja õpetamismeetoditest Vana-Kreekas pole küll liiga palju materjale säilinud (Heath, 2017: 82), kuid on teada, et retoorika õpetamisel kasutati palju näiteid ja õpe toimus n-ö etappide kaupa (Heath, 2017: 77-78). Näidetena kasutati erinevaid tekste ja kõnesid ning näiteks ja eeskujuks sai olla ka õpetaja, keda õpilased said (või isegi pidid) imiteerida. Õpilased alustasid ülesannetega, mille kaudu nad tutvusid erinevate tehnikate ja osadega, mida ühes terviklikus kõnes tuleb kasutada (Heath, 2017: 80). Järk-järgult liiguti keerulisematele ülesannetele, näiteks väitlus, kus tuli õpitud võtteid rakendada. Taoline oli näiteks Isokratese õpetamisviis - õpilased peavad õppima ära erinevad kõnede liigid ning harjutama nende kasutamist (Heath, 2017: 77-78). Sofistide seas oli sagedane argumenteerimise ja väitlemise praktiseerimine viisil, mis on levinud ka tänapäeval: etteantud teemadel poolt- ja vastuargumentide leidmine (Herrick, 2021: 41).

Kõnede ning erinevate tehnikate ja kõnelemise viiside pähe õppimist ei pooldanud ka Aristoteles, sest tema hinnangul andis see õpilastele ainult selle kunsti tulemi, kuid ei õpetanud seda päriselt valdama (Heath, 2017: 75). Seetõttu õpetas tema retoorikat kõneviiside (eetos, paatos, logos) ja teemade järgi (Herrick, 2021: 90-95). Teemade (kreeka keelest *topos*, *topoi*; ladina keeles *locus*, *loci*) õppimine pidi abistama eelkõige materjali loomist ja argumendi koostamist. Õppides eelnevalt tundma teatavaid “malle” ning argumenditüüpe, oli õpilasel hiljem lihtsam välja mõelda, mida ta mingis situatsioonis üldse ütleva hakkab (Schiappa, 2017: 39). Lanham (1991) loetleb Aristoteelse kirjeldatud teemasid, näiteks “Sõna erinevate tähendustega mängimine,” või “Argumenteerimine lähtuvalt asja tagajärjest,” või “Olulise sõna ümberdefineerimine sinu positsiooni toetaval viisil.” Sellist lähenemist viljeleb veel 20. sajandil näiteks Corbett (1965), kes jaotab teemad defineerivateks, võrdlevateks, suhteid käsitlevateks, asjaolusid käsitlevateks ning faktidele viitavateks. Samas sisaldub sellises lähenemises ettekujutus eelnevalt kritiseeritud kõnetüüpidest, millele sellised mallid sobituvad. “Valmisteemade” loetelud ei pruugi olla samaväärselt kasulikud tänapäevastes ja dünaamilisemates kõnesituatsioonides.

Retoorika õpetamisel on küsimus, kumb on olulisem - kas materjali sisu ja struktureerimine või selle esitamine -, tekitanud erimeelsusi juba Aristoteelse ja Platoni vahel (Bailey, 2019: 33). Kuigi valdavalt suulises Vana-Kreeka kultuuris ei tähendanud materjali koostamine ja struktureerimine alati selle kirja panemist, siis tänapäeval võime teksti loomise faasi käsitleda ka kirjutamisena. Nii

Aristoteles ja Cicero kui ka Quintilianus usuvad, et *actio* või *pronuntiatio* ehk kõne esitamine on kõige olulisem või kindlasti väga olulisel kohal (Enos, 1996: 1). Platoni arvates aga polnud see õige, et tõe asemel huvitatakse rohkem arvamustest ja nende esitamisest (Bailey, 2019: 32). Viimast heideti ette ka Vana-Kreeka sofistidele, kelle ilusat juttu ja argumenteerimisvõtteid peeti ka lihtsalt trikitamiseks (Herrick, 2021: 39). Samas teame ka, et tähtsad Vana-Kreeka oraatorid ei järginud alati korrektseid argumenteerimise reegleid ning polnud ebatavaline väitluses üksteist (mitte üksteise väiteid) maha teha (Walton, 2001: 209).

Wayne C. Booth tõstab kaasaegse meedia ja interneti ajastu kontekstis aga jällegi esile argumentide kvaliteedi olulisust (2004: 96). Sidudes selle oma “kuulamise retoorikaga”, leiab ta, et inimesi pole piisavalt õpetatud hindama argumentide kvaliteeti (Booth, 2004: 96). Kuulamise retoorika on siin oluline sellepärast, et ainult kuulates ja mõeldes kriitiliselt saadud infole, on võimalik aru saada ja hinnata, kas esitatud väited on tõesed ja mõistlikud.

## 1.2 Avalik esinemine ja muutuv maailm

Avalik esinemine on praktikana ilmselgelt retoorika osa. Vana-Kreeka ja Vana-Rooma oraatorid ja sofistid esinesid üksteisele, õpetasid retoorikat teistele ning pidasid avalikke kõnesid - kõike seda võime tänapäeval mõista avaliku esinemisena. Tollaste oraatorite ja retoorikute jaoks oligi see aga retoorika. Kuni üheksateistkümnenda sajandini tõesti mõeldi üldiselt avaliku esinemise all n-ö klassikalist retoorikat ja kõneõpetust ning retoorika ja avalik esinemine (*public speaking*) tähendasid põhimõtteliselt sama (Bailey, 2019: 32; Sproule, 2012: 564). Tänapäevase ja retoorikast kaugenev tähendus hakkas avalikule esinemisele tekkima kahekümnendal sajandil. Kuivõrd avalikku esinemist ja retoorikat tänapäeval enam lahutamatuks ei käsitleta, siis pean vajalikuks seda eraldi käsitleda ning analüüsida tuvastada. Suurem osa kaasaegsest kõnelemist käsitlevast kirjandusest raamistab end tõenäoliselt just avaliku esinemise õpetusena.

18. sajandi keskpaigas sai Suurbritannias ja Ameerikas valdavaks keskendumine esinemisele ja ilusale eneseväljendusele (inglise keeles *elocutionary movement*), mis hakkas akadeemilisest retoorika käsitlusest kaugenema (Bailey, 2019: 34). Ühed esimesed avaliku esinemise õpetused andis tol ajal Iiri näitleja Thomas Sheridan, kes keskendus oma õpetustes ainult materjali ettekandmisele, esinemisele (Crobett, 1965: 562; Herrick, 2021: 193). Kuna ta oli näitleja, ei olnud tegu akadeemilise õpetusega. Selle tagajärjel langes veidi ka retoorika akadeemiline maine

(Herrick, 2021: 192). Sheridan peamine idee seisnes selles, et oma ideede mõjusaks edastamiseks peab publik uskuma, et esitaja ka ise oma juttu usub (Goring, 2017: 566). Avalikku esinemist õpetades pidas Sheridan oluliseks häält, õiget hääldust, näoilmeid ja kehakeelt (Goring, 2017: 565-566). Sellega jõuab ta omal moel tagasi retoorika algupärani sofistide ja eriti Gorgiase näitel, kelle jaoks oli hääle võim eriti paeluv teema (Herrick: 2021, 45-47).

Samuti hakkas 18. sajandil välja kujunema ka uus arusaam avalikkusest - oli tekkinud palju erinevaid uusi kohti nagu kultuurimajad ja kohvikud ning formaate nagu perioodika (ajalehed jm), kus inimestel oli võimalus kohtuda ja arvamusi vahetada (Herrick, 2021: 192). Avaliku sfääri laienemise ning inimeste ühiskondlikus elus osalemise suurenemine demokraatia tõusu taustal tõstis ka avaliku esinemise käsitlemise ja õpetamise vahepealsete sajanditega võrreldes taas olulisemale kohale. Tärvavad demokraatiad ei olnud aga kindlasti antiikühiskondade koopiad ning uued avalikkused soodustasid ka antiigiga võrreldes uudseid lähenemisi kõnelemisele.

20. sajandil laiemalt populaarseks saanud avaliku esinemise õpetused olid justkui vahepealsetel sajanditel kirjutatud ning eelkõige tekstile pühendunud retoorika uus tulemine kõnemeediumis. Kuid avaliku esinemise õpetuses hakati rohkem keskenduma isiku (esineja, kõneleja) kõrval ka auditooriumile (kuulajatele) - klassikalise retoorika reeglite järgi korrektse kõnelemise asemel hakati rohkem keskenduma publiku kaasahaaramisele (Sproule, 2012: 564; Keith ja Lundberg, 2014: 141). Selle asemel, kui hea ja täpne kõneleja olla, sai avaliku esinemise keskseks küsimuseks ja väljakutseks, kuidas võimalikult hästi publikut kõita.

Avaliku esinemise kontekstis muutuski eneseväljenduse ja kõnelemise õpetus vähem akadeemiliseks, inimestele kättesaadavamaks ning andis ka praktilisemaid näpunäiteid (Sproule, 2012: 564). Kõneõpetus saab seega kättesaadavaks ka inimesele, kes ei kavatse kirjuta pikki kõnesid ega soovi kogu oma elu kõneoskuse lihvimisele pühendada. Ameerika Ühendriikides kogusid laialdast populaarsust tuntud autori Dale Carnegie (nt 1970. aastal võttis tema seminaridest osa üle 1,5 miljoni inimese (Bailey, 2019: 39)) raamatud ja avaliku esinemise õpetused, mis sisaldasid lihtsaid soovitusi nagu “Naerata.” ja “Julgusta inimesi endast rääkima.” (Bailey, 2019: 39). Oma ühe tuntuima ja kõige põhjalikuma esinemisteemalise raamatu “The Art of Public Speaking” eessõnas ütleb Carnegie, et avaliku esinemise õppimise juures on kõige olulisem teha sellega algust ning seejärel vaadata, mida vaja veel õppida on (Carnegie ja Esenwein,

1915). Klassikalise retoorika õpingutel läheneti pigem vastupidi - alustati kõne osade ja võtete õppimisest ning lihviti oma oskusi meisterlikkuseni (Heath, 2017: 77-78, 80).

Näitlejahaaridusega ning müügimehena töötanud Carnegielt sai 20. sajandi alguses tõeline avaliku esinemise suurkuju, kelle nimeline koolitusettevõtte toimib siiani (Dale..., 2022). Carnegie alustas oma koolitusi inimeste enesekindluse kasvatamisest. Sellest on ka tema ja Joseph Berg Esenweini raamatu “The Art of Public Speaking” (1915) esimene peatükk. Kuigi raamatus on küllaltki kitsalt keskendunud näiteks hääletoonile ja kõne kiirusele, ei ole siiski unustatud kõne ettevalmistust - autorid on toonud näiteid teemade leidmisest, kõne struktureerimisest jmt (Carnegie ja Esenwein, 1915). Õpikus on käsitletud Cicero mõistes kogu kõne loomise protsessi ning antakse praktilisi näpunäiteid ja peatükkide lõpus näidiskõnesid ja ülesandeid. Näiteks VI peatüki lõpus palutakse lugeda etteantud teksti nii, et kõnes tehtavate pausidega tulevad esile vastanduvad mõtted (Carnegie ja Esenwein, 1915). Kõne soravuse harjutamiseks soovitatakse XI peatüki lõpus leida ajalehest mingi teema, rääkida sellel teemal 3 minutit ning harjutada kuni kõne on sorav (Carnegie ja Esenwein, 1915).

Pea sada aastat hiljem ilmunud õpikutes (nt Lucas, 2008) on samuti käsitletud kogu kõne loomise protsessi teema leidmisest kõne esitamiseni. Samas on juba sisukorras näha uuemaid teemasid nagu kuulamine (3. peatükk) ja PowerPointi kasutamine (peatükk 13). Nii Carnegie ja Esenweini (1915) kui ka Lucase (2008) õpikus on materjali omandamiseks läbivalt teemakohaseid abistavaid küsimusi ning peatükkide lõpus ülesandeid. Teemade juures olevaid kontrollküsimusi saab kõne koostamiseks ja esitamiseks kasutada ka tervet õpikut läbi lugemata (nt Lucas, 2008: 276).

Populaarsete avaliku esinemise õpikute autorite Sheridan ja Carnegie järgi võib näha, kuidas avaliku esinemise õpetamisel oli tugev seos näitekunsti ja lavakõnega. Näitlejatel olid olemas teadmised ja oskused häälega töötamiseks ning kõne õpetamiseks. Nii võttis avaliku esinemise õpetamine ka üsnagi praktilise suuna, sest neil oli jagada ka nt konkreetseid hääleharjutusi. Ka eesti keeles leidub nii näitlejate poolt kirjutatud kui ka näitlejatele suunatud kirjandust (nt Martin Veinmanni “Vajadus olla mõistetav” ning Patsy Rodenburgi “Näitleja kõneleb: hääli ja esitaja”). Võiks öelda, et kui nõudlus süstemaatilise retoorikaõpetuse järele on vähenenud, siis on kerkinud esile uued vajadused. Nendele vajadustele vastav pakkumine ei pärine tingimata akadeemilisest sfäärist või kogu retoorikaõpetuse meistritelt, vaid hoopis sellistelt praktikutelt, kes suudavad õpetada mõnda kõnelemise osaoskust.

Tänapäeval vajalikud osaoskused võivad olla antiikretoorika perspektiivist täiesti ootamatud. Nii võib Google Scholaris otsingu “public speaking” tulemusel vaid pealkirjade ja lühikese kuvatud teksti põhjal leida 20 esimesest vastest üheksa, mis moel või teisel käsitlevad esinemisärevust. Esinemisärevus, selle uurimine ning sellega toimetuleku õpetamine on uus ja avaliku esinemise käsitlustele omane suund, mida klassikalise retoorika käsitlustest ei leia. Avaliku esinemise hirmu ja ärevust on uurinud autorid nagu Bodie (2010), Beatty (1988) ja Pull (2012). Samuti leiab näiteks TEDi juhi Chris Andersoni (2016) kirjutatud raamatust “TED kõnelemise kunst” peatüki “Vaime ettevalmistus. Kuidas oma närvilisust kontrollida?”. Esinemisärevust käsitleb ka Carnegie (Carnegie ja Esenwein, 1915). Raamatute kodeerimisel moodustab ühe kategooria esinemisärevus ning oma analüüsis jälgin seda, kas raamatutes pööratakse tähelepanu ka sellele avaliku esinemise kontekstis olulisele teemale.

Samuti mõjutavad avalikku esinemist ja kommunikatsiooni 20. ja 21. sajandil tugevalt tehnoloogia areng, alustades raadio ja televisiooni tulekuga (Bailey, 2019: 38). Mitmed kaasaja teadlased, nt Stanfordini Ülikooli professor Andrea Lunsford, peavad oluliseks tulla digiajastu muutuste valguses tagasi retoorika juurde (Herrick, 2021: 3), sest meie ühiskond ja elukeskkond on muutunud. Raadio, televisioon, internet ja sotsiaalmeedia on kõnesituatsioonide muutnud ja mitmekesistanud ning nendes uutes situatsioonides orienteerumiseks ei piisa tingimata klassikalistest kõnetüüpidest ega ka 20. sajandil populaarseks saanud lihtsatest nippidest ja võtetest. Siinkohal on oluline kaasaegsele retoorikale omane kõnesituatsioonide (retooriliste situatsioonide) käsitluse jõudmine ka vähem akadeemilistesse avaliku esinemise õpetustesse. Kui avaliku esinemise õpetus peaks inimesi ette valmistama erinevateks olukordadeks, siis on loogiline, et see peaks sisaldama ka kõnesituatsiooni käsitlust. Populaarsust on kogunud ka täiesti uued avaliku esinemise formaadid ja uued vahendid, millele kehtivad lisaks vanadele põhimõtetele ka täiesti uued reeglid, nt *stand-up* komöödia (Andre, 2021) ja PowerPoint presentatsioonid (Valge, 2021). Uutmoodi publikute, meediumite ja situatsioonide keskel toimetulekuks on vajalik arendada oskust oma kommunikatsiooni pidevalt ja sügavalt mõtestada.

Erinevad kaasaegsed meediumid annavad võimaluse ka klassikalise retoorika seisukohast tundmatuks asünkroonseks kommunikatsiooniks. Nii raadios kui ka televisioonis esineja ei näe oma auditooriumi ning järelvaatamise ja -kuulamise võimaluste tõttu ka ei tea, mis ajahetkel tema sõnum publiku liikmeteni jõuab. Internet on andnud avalikule ruumile uue mõõtme ning paljudele

võimaluse olla kõneleja rollis. Uued meediumid esitavad ka väljakutse avaliku esinemise õpetuses olulisele kohale kerkinud publiku köitmisele. Seetõttu pean oluliseks ka oma analüüsis jälgida, kas eestikeelses kirjanduses käsitletakse kõne kohandamist publikule ning kui ajakohased on publiku ja kõnesituatsioonide käsitlused.

Minu bakalaureusetöö eesmärk on jõuda arusaamani, milliseid teemasid ja mis jaotuses on eestikeelsetes kõnelemise, suulise eneseväljenduse ja retoorika õpikutes käsitletud. Selle eesmärgini jõudmiseks ja tulenevalt teoreetilistest lähtekohtadest **püstitan viis uurimisküsimust:**

1. Milliseid kõneõpetuse ja retoorika olulisi teemasid eestikeelsetes kõneõpikutes käsitletakse?
2. Mis teemad on eestikeelsetes õpikutes sagedamini esindatud?
3. Millised teoorias käsitletud teemad esinevad eestikeelsetes õpikutes harva või üldse mitte?
4. Milliseid korrapärasid teemade esinemises ja jaotumises ilmneb?
5. Millistele traditsioonidele või suundadele sagedamini esinevate teemade käsitlused sarnanevad?

## 2. Meetod ja raamatute valik

### 2.1 Meetod

Andmete analüüsimiseks kasutasin kombineeritud kvantitatiivset ja kvalitatiivset lähenemist.

Kvantitatiivse meetodina kasutasin kontentanalüüsi (Kalmus, 2015). Teostasin raamatute sisukordade kontentanalüüsi, mille käigus kodeerisin erinevate teemade ja jaotuste esinemissagedused. Analüüsiks vajalikud kategooriad lõin teooria peatüki alusel, seega on tegu eelkõige deduktiivse lähenemisega. Tulenevalt teooria peatükist lõin kümme peakategooriat: retoorilised võtted, kõnelemise eesmärgid, kõne situatiivsus, materjali loomine, materjali struktureerimine, materjali meeldejätmise, materjali esitamine, kõne kohandamine publikule, esinemisärevus ning kõnetüübid. Lõin iga kategooria alla koodid, millega kategooria esinemist tähistada.

Koodide loomisel tuginesin samuti töö teooria osale. Retooriliste võtete jaoks kasutasin koodidena Lanhami loodud retooriliste võtete gruppe. Kõnelemise eesmäärke tähistavate koodidena kasutasin mõnesid töö teooriaosas välja toodud kõnelemise (retoorika) eesmäärke. Kõne situatiivsuse juures tähistas üks kood seda, kas üldse mainitakse kõnesituatsiooni ning teiste koodidega tähistasin erinevat laadi kõnesituatsioone (nt vahetu, vahendatud jms), mida töö teooriaosas välja tõin. Materjali loomine, struktureerimine, meeldejätmise ja esitamine on retoorika klassikalise viiese jaotuse osad, mis on ajatud ja loomulikud kõne valmimise protsessi osad. Koodidega tähistasin nende esinemist. Materjali esitamise juures lisasin koodidena ka esitamise juurde kuuluvad aspektid nagu hääl, kehakeel, abivahendid ja kõnetehnikad, mida on materjali esitamise juures käsitletud ning mis tulenevad samuti töö teooriaosast. Materjali loomise juurde lõin ka koodi kõne stiili kohta, sest stiililisi valikuid (nt milliseid sõnu, metafoore jm kasutada) võib kõne koostaja teha juba materjali loomise etapis. Publiku kategooria juurde lõin samuti teooria peatükkidest lähtuvalt neli koodi, et saaksin kodeerida erinevalt sõnastatud publiku käsitlusi. Esinemisärevuse puhul tulenesid koodid avaliku esinemise peatükist. Kuna kõne käsitlemine kõnetüüpidega on omane antiikajale, siis kasutasin kõnetüüpide koodidena Aristoteelse kolme kõnetüüpi. Koodi "Muu" kasutasin kõnetüüpide, retooriliste võtete, kõne eesmärkide, kõne situatiivsuse, materjali loomise ja materjali struktureerimise kategooriate juures - selle lõin töö käigus vastavalt vajadusele ja eelkõige kategooriate eripärade tõttu (nt on erinevaid retoorika võtteid või eesmäärke võimalik

pikalt loetleda) ning pidades silmas, et koodi “Muu” alla ei paigutuks rohkem vasteid kui teistele koodidele.

Sisukordade kontentanalüüs on uurimuse eesmärgini jõudmiseks kõige sobivam viis, sest oma töös tahan esmalt teada saada, milliseid teemasid ja mis jaotuses on käsitletud. Selle tulemusel saan vastused püstitatud uurimisküsimustele, mis lubaks omakorda ka soovitude andmiseni jõuda.

Enne päris kodeerimist tegin läbi ka proovikodeerimise, et kontrollida, kas määratud kategooriate ja koodide järgi on võimalik raamatu sisukordasid kodeerida. Proovikodeerimine näitas, et loodud koodipuu alusel on raamatuid sisukordade järgi võimalik kodeerida, kuid samas kinnitas, et raamatute sirvimine on vajalik, sest peatükkide nimed ei pruugi alati täpselt ja üheselt arusaadavalt peegeldada peatüki sisu. Kodeerimist alustasin raamatu sisukorrast (koodipuu, mille järgi kodeerimist läbi viisin, on leitav töö lisas 1). Viisin sisukorrast leitavate peatükkide (paljudel juhtudel ka alapeatükkide) pealkirjad kokku vastava kategooria ja koodiga. Kui sisukorras toodud pealkirjad seda üheselt mõistetavalt ei võimaldanud, siis sirvisin vastava peatüki läbi. Sirvimisel keskendusin esmalt peatüki vahepealkirjadele või muudele taoliste teksti liigendavatele märksõnadele. Nende puudumisel vaatasin peatüki esimest ja viimast lõiku, mis kokkuvõtlikult annaksid aimu, mida selles peatükis täpsemalt käsitletakse.

Kodeerimise tulemusel valmis kodeerimistabel, kus on kirjas raamatu pealkiri ja autor(id), teosest otsitud kategooriad ning seal esinenud koodid.

Lisaks viisin paralleelselt läbi ka kvalitatiivse sisuanalüüsi. Selle tarbeks kogusin endale täiendavaid andmeid märkmete kujul, mida tegin raamatute lugemise ja kontentanalüüsiks kodeerimise käigus. Märkmete tegemiseks ei seadnud ma eelnevalt kategooriad või koode, seega on tegu induktiivse lähenemisega, mida raamistab samas minu arusaam retoorikast ja avalikust esinemisest, nagu seda teooria peatükis esitanud olen. Märkmete tegemisel vaatasin esmalt (ala)peatüki esimest ja viimast lõiku, tekstis viidatud/tsiteeritud autorite nimesid ning kategooriates sagedamini esinenud koodide käsitlusi. Näiteks: kõne struktureerimine oli sagedasti esinenud teema, seega proovisin nüüd leida, mida selle juures täpsemalt käsitletud on (kas on käsitletud üldiselt kõne algust, teemaarendust ja kokkuvõtet või on keskendunud täpsemalt ka ühe lõigu ülesehitusele) või kui käsitletakse erinevaid kõnelemise eesmäärke, siis kas jagatakse õpetusi, mida teha erinevate eesmärkideni jõudmiseks, või piirduakse vaid eesmärkide loetlemisega.

Hilisema analüüsi käigus kasutasin neid märkmeid, et anda täiendavat konteksti ja hinnanguid kontentanalüüsi tulemustele ning kirjeldada põhjalikumalt erinevate käsitluste sisu ja ulatust. See on vajalik, sest kuigi mingit teemat võib olla sagedasti käsitletud, ei pruugi see tähendada, et seda on tehtud mitmekülgselt. Teemade käsitluste sarnasusi erinevatele traditsioonidele või suundadele aitasid juba määrata ka koodid, sest nt veenmine (kõige sagedamini esinenud kõnelemise eesmärk) kõnelemise eesmärgina on selgelt omane pigem Antiik-Kreeka ja -Rooma kui kaasaegsematele retoorika käsitlustele.

## **2.2 Raamatute valik**

Valimi saamiseks lõin esmalt nimekirja märksõnadest, mida otsingusse haarasin. Valimi sain ESTERi andmebaasis teostatud märksõnaotsingu põhjal. ESTER on suurim eestikeelset kirjandust indekseeriv andmebaas, seega on seal otsingute läbiviimine kõige efektiivsem ja operatiivsem viis valimi koostamiseks. Samuti koondab see endas ka ülikoolide, kolledžite ja erialaraamatukogude teavikuid.

Viisin läbi otsingud kahekümne relevantse märksõnaga (retoorika, kõne\*, kõneõpetus, kõnelemine, esitlemine, esinemine, avalik esinemine, kõnekunst, eneseväljendus, esinemiskunst, suuline eneseväljendus, väljendus\*, esinemis\*, powerpoint\*, present\*, presentat\*, presente\*, veenm\*, argument\* ja ettekan\*). Märksõnad tuletasin loogiliselt teemaga seotud sõnavarast ja nende sünonüümidest. Märksõnade loend täienes otsingu käigus, sest ma ei saanud kindel olla, et enne otsingute teostamist kirja pandud märksõnad annavad piisavalt tulemusi. Piirdusin nende otsisõnadega, kuna nägin, et viimased enam uusi tulemusi ei andnud. Osa otsisõnade lõppu lisasin täрни, mis tähistab selle sõna kõikvõimalikke lõppe. See aitas otsingute tulemusi laiendada, sest nii otsitakse korruga vasteid sama sõna erinevatele lõppudele. Näiteks argument\* tähistab korruga sõnu nagu argumenteerimine ja argumentatsioon.

Otsingute muud parameetrid olid “täielik kataloog”, “sõna” ja “eesti keel” (välja arvatud otsisõna ettekan\*, kus lisasin suure hulga tulemuste filtreerimiseks ka muid täpsustavaid parameetreid). Nii leidsin teemakohast eestikeelset kirjandust kokku 84 ühikut, millest 67 ühikut ehk 80% on ilmunud aastal 1990 või hiljem. Ülejäänud 16 ühikut oli kõige varasem ilmunud 1904. aastal. Andmebaaside otsingu tulemusel tekkis kirjanduse loend, kus on otsisõnade ja otsingu

parameetrite kaupa jaotatud relevantsed otsingutulemused. Välja on toodud teose autor(id), ilmumisaeg, pealkiri ning see, kas tegu on tõlkekirjandusega.

Minu töös on fookuses retoorika rakendamine kõnemediumile (kõnelemine, suuline eneseväljendus). Seetõttu moodustasid lõpliku valimi 36 eestikeelset raamatut (14 eestikeelset originaalkirjandust ning 22 tõlkekirjanduse teost), mis keskenduvad peamiselt kõnelemisele, suulisele eneseväljendusele ning on ilmunud alates 1990. aastast. Kuna viimase 31 aasta jooksul on ilmunud suur osa teemakohasest eestikeelsest kirjandusest on selline valim piisavalt suur ja õigustatud.

Valimist jäid välja kirjutamisele keskenduvad teosed (10), mida saaks küll liigitada materjali loomise kategooria alla, kuid mille peamine teema ei ole kõnelemine (suuline eneseväljendus). Siinkohal väärivad aga mainimist kirjandusteaduse valdkonnas ilmunud eestikeelsed originaalteosed nagu Jaan Ainelo ja Henrik Visnapuu "Poeetika põhijooni" ning Arne Merilai, Anneli Saro ja Epp Annuse "Poeetika", kus on silmatorkavalt põhjalikult loetletud ja defineeritud erinevaid retoorilisi võtteid.

Samuti jäid lõplikust valimist välja teosed (kokku 21), mis küll otsingutega välja tulid, kuid mis liigituvad psühholoogia vm valdkonda või millest leiab avaliku esinemise käsitlemist, kuid mille peamine fookus ei ole kõnelemisel/suulisel eneseväljendusel. Psühholoogia, juhtimise jms valdkonda kuuluvates raamatutes küll räägitakse inimeste mõjutamisest (nt Susan M. Weinschenki "Kuidas panna inimesi tegutsema? Omandage veenmise ning motiveerimise kunst ja teadus" või Robert B. Cialdini "Mõjustamise psühholoogia: teooria ja praktika"), kuid nende raamatute peamine teema ei ole suuline eneseväljendus. Kuigi tõesti võime neist raamatutest leida näiteks retooriliste võtete kasutamist, tuleb kuskilt valimi piir tõmmata (sh silmas pidades ka bakalaureusetöö mahtu).

### 3. Tulemused

Siin peatükis tutvustan uuringu tulemusi. Erinevate teemade esinemist ja jaotumist raamatutes tutvustan analüüsiks loodud kategooriate kaupa. Teemade esinemistes märgatud korrapärasid tutvustan eraldi alapeatükis. Lisan kontentanalüüsi tulemustele (tabelid) täiendavaid kirjeldusi ja kommentaare, mis pärinevad kvalitatiivsest analüüsist.

#### 3.1 Teemade esinemine ja jaotumine

Kümnest kategooriast võib esmajoonel välja tuua viis sagedamini esinenud teemat, mida leidis rohkem kui 70% raamatutest. Need on materjali (suuline) esitamine, kõnelemine erinevatel eesmärkidel, materjali struktureerimine, retoorilised võtted ja materjali loomine. Kuna minu töö keskendub suulisele eneseväljendusele ning valimi moodustavadki sellesse valdkonda kuuluvad raamatud, on materjali esitamise kategooria sage esinemine loomulik. Kuna kategooriate moodustamisel lähtusin Cicero traditsioonilisest viieosalisest jaotusest ning otsisin materjali esitamisega seotud elemente (hääl, abivahendid jm), siis on ka materjali esitamine üks kategooria. Sagedasti leidis ka veel kõnesituatsioonide (kõnelemise situatiivsus) ning publiku (kõne kohandamine kuulajatele, publikuga arvestamine) käsitlemist.

Tabel 1. Peakategooriate esinemissagedused.

Kategooria	Esinemiste arv (%)
Materjali (suuline) esitamine	36 (100%)
Kõnelemise eesmärk	32 (89%)
Retoorilised võtted	28 (78%)
Materjali loomine	28 (78%)
Materjali struktureerimine	28 (78%)
Kõnesituatsioonid	25 (69%)
Publik	25 (69%)
Esinemisärevus	19 (53%)
Kõnetüübid	14 (29%)
Materjali meeldejätmise	7 (19%)

Kolm raamatut käsitlevad kümnest uuritud kategooriast üheksat. Need raamatud on: Katrin Aava “Kõnekunst”, Maaja Hage “Kõnelema! Harjutusi suulise väljendusoskuse arendamiseks koos õpetuste ja soovitustega” ning Nick Morgani “Esitluste tegemine”. Ainus teema, mida ükski neist ei puuduta, on materjali meeldejätmise. Vähemalt viit erinevat teemat käsitletakse 34 raamatus (sh need 3, mis käsitlevad üheksat). Vähem kui 5 teemat käsitletakse 3 raamatus.

Näiteks kuigi Katrin Aava õpik “Kõnekunst” käsitleb palju erinevaid teemasid, ei jõua selle tõttu ühtegi teemat liialt süvitsi käsitleda. Lugejale antakse teemadest ülevaade. Konkreetselt selle raamatu puhul võib see tuleneda ka sellest, et tegemist on gümnaasiumiõpikuga ning ilmselt polegi õppekavas ruumi erinevate retoorika ja kõnelemisega seotud teemade süvitsi käsitlemiseks.

Järgnevalt analüüsin kategooriate kaupa, milliseid teemasid ja kui palju esines ning kuidas neid on käsitletud.

### **Retoorilised võtted**

Valimis olevatest raamatutest 28 käsitleb otseselt retoorilisi võtteid. Valimis olnud raamatutes oli kõige enam käsitletud retoorilisi võtteid: metafoor (kood 1.8) ja argumentatsioon (kood 1.10) ning näide, allusioon ja asjatundja tsiteerimine (kood 1.7) ja kordus (kood 1.9).

Retooriliste võtete kategoriseerimisel lähtusin Lanhami (1991: 181) retooriliste võtete loetelust. Tuleb aga silmas pidada, et retooriliste võtete nimekiri võib olla äärmiselt pikk ning seetõttu liigitusid ka kodeerimisel mõned retoorilised võtted “Muu” (kood 1.12) alla (nt kollektiivi järgimine). Kuna leidsin ka terveid peatükke retoorilistest võtetest (nt Gundula Ingrid Hirsch raamatus peatükk “Ülevaade retoorilistest figuuridest”), liigitasin ka see kategooriasse “Muu”, kuna minu töö eesmärk pole spetsiifiliselt erinevaid retoorilisi võtteid üles loetleda.

Kuna koodidena kasutatud Lanhami retoorikavõtete kategooriad olid küllaltki laiad, sai nende alla liigitada enamus raamatutes käsitletud retoorilistest võtetest. Kuigi kõikide valimisse kuulunud raamatute peale kokku võib saada pika nimekirja retoorilisi võtteid, siis polnud eraldi üheski raamatus mahukat ja mitmekesist loetelu retoorilistest võtetest. Enamasti nimetati alla kümne võtte sadadest võimalikest. Tihti oligi tegu loeteludega, kus oli küll esitatud retooriliste võtete definitsioonid ja näited, kuid ühestki neist raamatutest ei leia pikka ülevaadet ega teoreetilist selgitust sellest, mis üldse on retoorikavõte. Võtete loetlemisele lisaks on laiemat tausta ja

konteksti vaja mõista ka juba sellepärast, et igasse olukorda ei pruugi sobida samad retoorilised võtted.

Tabel 2. Retooriliste võtete esinemissagedus.

<b>Retoorilised võtted (28/36, 78%)</b>	<b>Esinemisi</b>
Kood 1.8 Metafooriline asendus ja sõnamäng	16
Kood 1.7 Näide, allusioon ja asjatundja tsiteerimine	13
Kood 1.10 Argumentatsioon	12
Kood 1.9 Kordus	11
Kood 1.2 Võimendamine	8
Kood 1.6 Emotsionaalsus	7
Kood 1.3 Tasakaal, antitees ja paradoks	7
Kood 1.11 Tavatu või ebakorrektnee keelekasutus	5
Kood 1.5 Kirjeldavus	3
Kood 1.1 Täiendamine, vähendamine ja asendamine	3
Kood 1.12 Muu	3
Kood 1.4 Lühidus	0

Süvendatult saab eesti keeles retooriliste võtete kohta uurida kirjandusteaduse valdkonna raamatutest nagu Jaan Ainelo ja Henrik Visnapuu “Poeetika põhijooni”, mis jäi muidu minu valimist välja.

### **Kõnelemise eesmärgid**

32 raamatus tuuakse välja kõnelemise eesmärgipärasus (käsitletakse kõnelemise eesmärgistamist; teadvustatakse, et kõnelemisel saab olla erinevaid eesmärke). Nendest 26 käsitleb kõnelemise eesmärgina veenmist, kuid näiteks meelelahutust kõnelemise eesmärgina leiab vaid 9 raamatust. Vähim leiab kõnelemise eesmärgina kokkuleppeni jõudmist ja demonstreerimist.

Kategooriasse “Muu” paigutusid kõnelemise eesmärgid nagu meeleolu loomine, huvi äratamine ja (publiku) vihastamine.

Tabel 3. Kõnelemise erinevad eesmärgid.

<b>Kõnelemise eesmärk (32/36, 89%)</b>	Esinemisi
Kood 2.1 Veenmine	26
Kood 2.5 Mõistmine	12
Kood 2.2 Informeerimine	12
Kood 2.4 Meelelahutus	9
Kood 2.7 Muu	7
Kood 2.6 Kokkuleppeni jõudmine	5
Kood 2.3 Demonstreerimine	4

Veenmine on olnud kõnelemise oluline eesmärk juba Antiik-Kreekast ja on omane selle ajastu käsitlustele retoorikast. See, et kõnelemisel on peale veenmise teisigi eesmäärke nagu üksteise mõistmine, on kaasaegsem idee, mis on rohkem levinud alates 20. sajandi teisest poolest.

Retoorika definitsiooni laienemisega ning kaasaegsemate (nt kuulamise retoorika, kaasava retoorika) retoorika vormide ja eesmärkide sõnastamisega peaksid järjest enam esile tõusma ka muud eesmärgid peale veenmise. Analüüsitud raamatutes sellist suunda näha ei ole, erinevaid kaasaegsemaid eesmäärke on käsitletud pigem vähe ning näitena ei saa ka välja tuua raamatut, mis kaasaegsemate eesmärkide poolest eriti silmapaistev oleks.

Kõnelemise eesmäärke täpsemalt vaadates torkab silma, et paljuski jäävad nende käsitlused kirjelduse tasemele (mainitakse erinevaid eesmäärke või antakse mõista, et kõnelemisel saab olla erinevaid eesmäärke). Harvem jõutakse nende rakendamiseni - lugejal oleks vajalik ka teada, kuidas neid erinevaid eesmäärke saavutada.

### **Kõne situatiivsus, kõnetüübid ja publik**

Kõne situatiivsust, kõnetüüpe ja publikut käsitlen ühises alapeatükis, sest need kategooriad on omavahel lahutamatu seotud. Nagu töö teooria peatükis mainitud, on käsitlus kõnesituatsioonides mitmes mõttes sisukam edasiarendus klassikalisest kõnetüüpide klassifitseerimisest. Antiikajale omane kõnetüübi käsitlus on kasulik lihtsustus siis, kui mingit tüüpi kõned toimuvad enamasti ühetaolises situatsioonis. Näiteks on väitlus kasulik lihtsustus, sest väitluse situatsioon on sageli

ühetaolisem (sellel on tihti kindel struktuur, esitatakse poolt- ja vastuväiteid), kuid poliitilist kõne ei ole kasulik ühe tüübina lihtsustada, sest sageli kuulub selle juurde erinevaid muutuvaid tegureid (auditoorium, sise- ja välispoliitiline olukord, kõneleja kuvand jne). Publik on kõnesituatsioonide dünaamiline komponent, mis jääb kõnetüüpide käsitlestest välja, tõenäoliselt seetõttu, et antiikmaailmas olid avalikus elus osalevad publikud tänapäevaga võrreldes oluliselt homogensemad.

Kõnetüüpide järgi jaotati kõnelemist 14 raamatus. Antiigile ja Aristotelese omast kolme kõnetüüpi (poliitiline, tseremoniaalne ja kohtulik kõne) käsitleti kokku 21 korral (koodid 10.1, 10.2 ja 10.3). Sealjuures ei pruukinud need alati olla täpselt nii nimetatud, kuid sisuliselt tähendasid sama (nt “Lühike kõne, mis tõukab tegudele” või tervituskõned - tseremoniaalne; “Kõne, mille eesmärk on kuulajaid veenda” - poliitiline; väitlus - kohtulik). “Muu” ehk koodi 10.4 alla liigitusid määratlused nagu akadeemiline kõne. Samuti mahtus sellesse kategooriasse C. Stewardi ja M. Wilkinsoni raamatus “Kõnepidamine” käsitletud erinevad kõnepidajate tüübid, mida näitlikustatakse loomade nimetustega: hüaan, elevant, paabulind, kaamel, orav, hiir, sipelgakar.

Tabel 4. Kõnetüüpide jaotused.

<b>Kõnetüübid (14/36, 39%)</b>	<b>Esinemisi</b>
Kood 10.2 Poliitiline kõne	9
Kood 10.1 Tseremoniaalne kõne	8
Kood 10.3 Kohtulik kõne	4
Kood 10.4 Muu	4

Sagedasti aga esines olukord, kus raamatus oli kõnetüüpina või -liikidena määratletud nt intervjuu, läbirääkimised, koosolekud, mis tegelikult pigem liigituvad kõnesituatsiooni määratluse alla, või anekdoot ja muinasjutt, mis tegelikult on pigem teksti/kõne žanrid. Kõnetüüpide või -liikidena leidis ka dialoogi ja monoloogi käsitlemist. Juba see, et kõne pidamist määratletakse kõnetüüpide järgi, viitab pigem aegunud käsitlestele. Antiikajal ja nendes ühiskondades oligi vähem ja ühetaolisemaid olukordi kõne pidamiseks, eneseväljenduseks. Kaasajal tasuks mõelda rohkem kõnesituatsioonidest, et suurendada kõneleja paindlikkust ja oskust erinevates olukordades toime tulla.

Kõnesituatsioone käsitletakse 25 raamatus. Kood 3.1 märgib seda, kas kõne situatiivsust (kõne ja kõnelemise sõltuvus situatsioonist) on eraldi välja toodud. Enim käsitleti kõnelemise puhul sünkroonseid (kood 3.2) ja vahetuid (kood 3.5) situatsioone ehk kõnelemist samas ajas ja ruumis publikuga. Sünkroonne ja vahetu kõnesituatsioon ei pea tingimata käima koos, nt kõne pidamine kooli aktusel on sünkroonne ja vahetu, kuid otsesaade raadios või televisioonis on suurema hulga publiku jaoks sünkroonne, aga vahendatud. Siiski oli seda, kas kõnesituatsioon on sünkroonne/asünkroonne, vahetu/vahendatud vmt eraldi esile tõstetud vähe. Üldiselt on see raamatust loogiliselt tuletatav: kui ei käsitletud nt televisiooni, raadiot, internetti või teisi vahendeid/kanaleid kõnelemise jäädvustamiseks (ja selle kaudu sõnumi edasi andmiseks), on peamiselt tegu sünkroonsete ja vahetute kõnesituatsioonide käsitlemisega (kõne pidamisega ühes ajas ja ruumis paiknevatele inimestele).

Tabel 5. Kõnesituatsioonide jaotused.

<b>Kõnesituatsioonid (25/36, 69%)</b>	Esinemisi
Kood 3.2 Sünkroonne	20
Kood 3.1 Kõnesituatsioon	18
Kood 3.5 Vahetu	18
Kood 3.4 Vahendatud	6
Kood 3.3 Asünkroonne	2
Kood 3.6 Muu	1

Olulisem ehk ongi teha vahet, kas käsitletakse konkreetseid kõnetüüpe või mõeldakse kõnesituatsioonidest. Kuigi paljudes raamatutes ei kasutata kõnetüübi määratlust, siis ei leia neist ka põhjalikku ja mõtestatud käsitlust kõnesituatsiooni(de)st. Valimisse kuulunud raamatutest ei leia selget ja mõistetavat kõnetüübi ja kõnesituatsiooni definitsiooni või selgitust, mis aitaks lugejatel mõista nende erinevust. See oleks vajalik, et aidata mõista kõnesituatsiooni mitmekesisust, selle erinevaid elemente (kõneleja, publik, keskkond, kontekst jne) ning seda, et edukaks kõnelemiseks ei pruugi alati piisata korrektse tüübi järgi kõne koostamisest.

Publik on üks olulisemaid osasid kõnesituatsioonist. Kõne kohandamine vastavalt publikule, kuulajatega arvestamine, oma auditooriumi tundmine - taolisi teemasid käsitleti 25 raamatus (69%

valimist). Erinevad koodid väljendavad sisuliselt sama asja, need olid loodud peamiselt selleks, et vältida koodi “Muu” kasutamist.

Tabel 6. Publiku käsitlemine.

<b>Kõne kohandamine publikule (25/36, 69%)</b>	Esinemisi
Kood 8.3 Kuulajad	16
Kood 8.2 Publik	10
Kood 8.1 Auditoorium	4
Kood 8.4 Vastuvõtjad	2

Tihti käsitleti publikut stiilis “tunne oma kuulajat” - kõnelemisel peetakse oluliseks kuulajatega arvestamist ning materjali loomisel on samuti tähtis mõelda, kellele ja kus seda ette kanda tahetakse. Antakse ka näpunäiteid auditooriumi analüüsimiseks, kuid seda tehakse pigem harva. Keskmisest põhjalikumalt abimaterjali publiku analüüsimiseks pakuvad nt Maret Pritsi raamat “Olge sõna peremees. Avaliku esinemise käsiraamat” ning Malcolm Kushneri “Avalik esinemine: käsiraamat”. Siingi on näha teatavat tühimikku, sest kuigi teadvustatakse publiku olulisust ja kuulajatega arvestamise tähtsust, siis tihti ei anta lugejale tööriistu selle soovitus järgimiseks (näiteks kuidas teha head publiku analüüsi?).

### **Materjali loomine**

Materjali loomine (ehk Cicero *inventio*) tähendab kõne teema või peamise idee leidmist. See on klassikalise viiese jaotuse esimene osa ning selle juures tuleks mõelda, mida ma tahan öelda, mis on minu kõne peamine idee ning olulisemad teemad, jutupunktid või argumendid.

Kuigi valdavalt suulises Vana-Kreeka kultuuris ei tähendanud materjali koostamine ja struktureerimine alati selle kirja panemist, siis kaasajal võime materjali loomise faasi käsitleda ka juba kirjutamisena. Eestikeelses kirjanduses leiab retoorika, kõnelemise ja suulise eneseväljenduse teoseid otsides ka vähemalt 10 raamatut, mis keskenduvad ainult kirjutamisele ja selle õpetamisele. Kuna minu töö fookuseks on kõnelemine, siis neid raamatuid ma valimisse ei kaasanud, kuid nimetan need oma töö lisades (lisa 2).

Valimist 28 raamatut (78%) käsitlesid materjali loomist (see võis, aga tingimata ei pidanud tähendama kirjutamist). Enim liigitus käsitlusi koodi 4.1 alla ning stiili elemente käsitleti 13 korral. Stiili ehk *elocutio* (kuidas kõneleda, nt sõnade ja kujundite valik), mis Cicero viiese jaotuse järgi on küll täiesti eraldiseisev, olen liigitanud koodina materjali loomise alla. Kuna selle elemendiga tegeleb kõneleja enne materjali esitamist, on stiili liigitamine materjali loomise faasi juurde õigustatud. Näiteks on Corbett (1965: xii) käsitlenud stiili juures retooriliste võtete valikut jmt, millega oma kõnet tekstina kirjutav kõneleja tegeleb ka juba materjali loomise ajal.

Tabel 7. Kõnelemiseks materjali loomine.

<b>Materjali loomine (28/36, 78%)</b>	Esinemisi
Kood 4.1 Kõnelemise teema/peamine idee	24
Kood 4.2 Stiil	13
Kood 4.3 Muu	1

Kategooriasse “Muu” liigitus Eesti Väitlusseltsi õpiku osa “Väitluseks valmistumine”, kus käsitletakse erinevaid väitluseks valmistumisega seotud teemasid. Kolmes raamatus, kust koodi 4.1 ei leia, käsitleti vaid stiili alla liigituvaid aspekte nagu grammatika, lauseehitus ja sõnakasutus.

Kõne teema või keskse idee juures antakse tihti näpunäiteid, kuidas ideid koondada (nt soovitatakse mõistekaardi koostamist) või kust inspiratsiooni saada (nt soovitab Dale Carnegie kõneleda teemal, millest kõneleja ka ise vaimustuses on). Materjali loomisel soovitatakse ka mõelda kõne eesmärgile ning kuulajatele. Kõne stiili juures käsitletakse enamasti sõnade valikut, ortograafiat ja grammatikat.

Valimisse kuulunud kirjanduses ei eristatud materjali loomisel väga selgelt selle kirjapanemist või lihtsalt selle välja mõtlemist. Peamiselt antakse juhiseid ja soovitusi, et kõne loomist võiks alustada keskse idee väljamõtlemisega (nt soovitatakse mõttekaardi koostamist) ning kohati antakse ka näidisteemasid (nt väitlusseltsi õpikus).

### **Materjali struktureerimine**

Materjali struktureerimine ehk *dispositio* käsitleb kõne ülesehitus ja sellega seonduvat. See on järgmine ja eraldi samm materjali loomisest - autor võib panna läbisegi kirja oma mõtted, aga see

ei tee tekstist veel valmis kõnet. Peale keskse idee leidmist tuleks tegeleda materjali struktureerimisega nii, et kõne struktuur toetaks selle idee edasiandmist. Kõne struktuuri alla mahutub nii lause, lõigu, lõikude kui ka kogu kõne ülesehitus, valitud sõnade, retooriliste võtete ja oma ideede järjestamine. Minu töös mahtusid materjali struktureerimise alla kõik eespool nimetatud, st ma ei eristanud erinevaid struktuuri astmeid.

Materjali struktureerimist käsitlesid 28 raamatut. Kõne ülesehituse, struktuuri koodile (kood 5.1) vastas 27 raamatus käsitletud materjali struktureerimise ja/või kõne osade peatükid. Levinuim käsitlus kõne struktuurist oli sissejuhatus, teemaarendus ja kokkuvõte. See on suhteliselt lihtne ja pinnapealne käsitlus kõne osadest ja ülesehitusest. Täiendavalt saaks ja võiks olla veel käsitlusi nt mikro-, meso- ja makrostruktuurist (vt nt Lees, 2020; Andre, 2021). Veidi põhjalikumalt käsitletakse struktureerimist Tiit Hennoste raamatus “Kuidas teha ja esitada ettekannet?”, kus vaadatakse lähemalt ka materjali (sisu)lõikude järjekorda ja järjestamist, mis vastab viidatud töödes esitatud meso- ja makrostruktuuri kontseptsioonidele.

Tabel 8. Kõnelemiseks loodud materjali struktureerimine.

<b>Materjali struktureerimine (28/36, 78%)</b>	Esinemisi
Kood 5.1 Kõne ülesehitus, struktuur	27
Kood 5.2 Muu	1

“Muu” alla liigitus James Borgi raamatus “Veenmine: inimeste mõjutamise kunst” peatükk “Rakenda sõnad enda teenistusse - psühholingvistika jõud”.

Kuna koodi “Muu” alla liigitunud J. Borgi raamatu peatükk mahutus sisu poolest ka materjali loomise koodi alla, on oluline on märkida, et üldiselt ei eristatud raamatutes rangelt materjali loomise ja selle struktureerimise faasi. Kuigi need on kaks erinevat etappi, leidub tihti raamatutes määratlust nagu “Kõne koostamine”, mille alla on koondatud nii materjali loomine (sh stiil) kui ka materjali struktureerimine. Mida öelda (kõnelemise teema leidmine) ja kuidas seda teha (stiil ja struktuur) on justkui üks protsess, kuigi tegelikult võivad mõlemad ka eraldi olla tugevalt mõjutatud kõnesituatsioonist. Nende täiendav ja süvendatum käsitlemine aitaks paremini mõista kõne loomise protsessi ning materjali loomise ja struktureerimise eristamise vajalikkust.

### **Materjali meeldejätmine**

Materjali meeldejätmise (mnemotehnikad) ja materjali peast esitamine on kõige vähem käsitletud teema, mida leidis vaid 7 raamatus (19%). Samas on näiteks Dale Carnegie oma raamatus "Esinemiskunst: kuidas arendada eneseusaldust ja inimesi avalikel esinemistel mõjustada?" pühendanud eraldi peatüki mälu treeningule ("Kuidas mälu parandada?"). Teistes valimisse kuulunud raamatutes seda nii oluliseks peetud pole - enamasti lihtsalt soovitatakse mitte kogu materjali sõna-sõnalt pähe õppida.

Arvestades PowerPointi jm esitlusvahendite olemasolu ning seda, et suur osa igapäevasest avalikust esinemisest toimub ilmselt mingitlaadi presentatsiooni vormis (ülikoolis loengus, tööl koosolekutel jne), tundubki kõnede ja tekstide päheõppimise käsitlemine mitte erilisel ajakohane. Kindlasti aga leiab harjutusi ja õpetusi materjali sügavamaks mõistmiseks näitekunsti suunitlusega õpikutest nagu Martin Veinmanni "Vajadus olla mõistetav" ja Patsy Rodenburgi "Näitleja kõneleb: hääl ja esitaja". Nendeski raamatutes on materjali päheõppimine paljuski pigem eeldus (eraldi mnemotehnikatele suurt rõhku ei panda) ning peamiselt tegeletakse sellega, kuidas seda mõista ning mõjuvalt ja usutavalt esitada.

Nagu töö alguses mainitud, on retoorika arenev valdkond. Kuna valimisse on haaratud raamatud viimasest 30 aastast ning teame, et materjali meeldejätmise on eraldi faasina omane valdavalt suulise kultuuri algupärandiga antiikretoorikale, siis võib olla põhjendatud, et kaasaegsetes raamatutes enam materjali meeldejätmist nii laialdaselt ei käsitleta - selleks ei ole enam nii suurt praktilist vajadust.

### **Materjali (suuline) esitamine**

Materjali esitamine ja sellega seonduv on levinuim teema valimisse kuulunud raamatutes, kuna otsisin ja haarasin valimisse just kõnelemist ja suulist eneseväljendust käsitlevad raamatud (seda tähistas kood 7.1). Kuna kategooriate moodustamisel lähtusin ka traditsioonilisest viiesest jaotusest ning otsisin materjali esitamisega seotud elemente (hääl, abivahendid jm), siis on ka materjali esitamine üks kategooria.

Erinevaid materjali esitamisega seotud teemasid käsitleti suhteliselt sama palju. Nendest veidi vähem käsitleti häälega seonduvat (kood 7.3). Põhjalikemaid hääle ja kehakeele harjutusi leiab näitekunstile keskendunud M. Veinmanni ja P. Rodenburgi raamatutes.

Tabel 9. Materjali suulise esitamisega seotud teemade esinemine.

<b>Materjali suuline esitamine (36/36, 100%)</b>	Esinemisi
Kood 7.1 Materjali esitamine	36
Kood 7.2 Kõnetehnikad	15
Kood 7.5 Abistavad/toetavad materjalid	15
Kood 7.4 Kehakeel	13
Kood 7.3 Hääl	10

Nagu ka nende koodide jaotumisest on näha, käisid kõnetehnikad, abistavad materjalid, kehakeel ja hääl tihti raamatutes koos. Kõnetehnikate juures käsitleti enamasti artikulatsiooni, kõne tempot, pause ja rõhutamist - suulise eneseväljenduse juurde kuuluvaid aspekte, mida kõneleja saab oma materjali esitades kasutada. Esitamist toetavate materjalide alla kuulusid peamiselt soovitud teha ja kasutada kõne pidamisel märkmeid või kasutada abistavaid slaide (nt PowerPoint), kuid käsitleti ka kõnelejat füüsiliselt toetavaid vahendeid nagu kõnepult. Kehakeele ja hääle puhul õpetati nendega seotut, näiteks anti erinevaid hääleharjutusi ning pöörati tähelepanu kehakeelele ja žestidele (nt Anti Kidroni raamatust “Suhtle sujuvalt ja loovalt” leiab peatüki “Toeta oma sõnu kehakeelega”).

### **Esinemisärevus**

Esinemisärevus ning sellega toimetuleku õpetamine on uus ja avaliku esinemise käsitlustele omane suund, mida klassikalise retoorika käsitlustest ei leia. Laiemalt ja teadlikumalt hakati esinemisärevust käsitlema 20. sajandil ilmuma hakanud avaliku esinemise õpikutes.

Esinemisärevust ja sellega toimetulekut käsitleti pooltes valimisse kuulunud raamatutest (19 raamatus). Süvendatult aga käsitletakse lavanärviga toimetulekut (kuidas end lödvestada ja nii mõtteid kui ka keha pingevabana hoida) eelkõige näitlejatele suunatud M. Veinmanni ja P. Rodenburgi raamatutes.

Kuivõrd paljud raamatud olid pigem üldised, siis nendest võiks alustada ka lugeja, kes pole kunagi avalikult esinenud (või on teinud seda vähe). Seetõttu tundub ka esinemisärevuse käsitlemine pooltes valimis olnud raamatutes pigem vähe, arvestades, et üks põhjus, miks inimesel puudub

avaliku esinemise kogemus, võib olla see, et ta on avalikku esinemist kartnud või pole osanud esinemisärevusega toime tulla.

### **3.2 Korrapärad teemade esinemises ja jaotumises**

Pelgalt erinevate üksikute kategooriate esinemisest on ehk huvitavamad korrapärad nende esinemises. Korrapärade leidmiseks koostas in muuhulgas ka sagedustabeli. Seoseid ei uurinud ma siiski ainult kvantitatiivselt, vaid püüdsin oma märkmetes ja hilisemas kvalitatiivses analüüsis ka tekstide võrdluses ilmnenu olulisi mustreid välja tuua.

Kindlasti ühed tihedamini koos esinevad teemad on retoorilised võtted ja kõne eesmärgid. Peaaegu igas raamatus, kus on käsitletud kõnelemise eesmärgina veenmist, on käsitletud ka retoorilisi võtteid. Selline seos on ootuspärane - lugejale tutvustatakse ka viise, n-ö tööriistu, millega võiks eesmärgini jõuda. Retoorilistest võtetest käsitleti enim metafoori ning eesmärkidest veenmist - metafoor ja veenmine esinesid koos 12 raamatus ehk enamus kordadel kui käsitleti metafoori, käsitleti ka kõnelemise eesmärgina veenmist. Üheks põhjuseks võib olla see, et paljud raamatud annavad soovitusi stiilis "jutusta oma lugu" (nt "TED kõnelemise kunst", "Mis juhtus? Kuidas rääkida ja kirjutada huvitavat lugu") ning sealjuures soovitatakse oma loo ilmestamiseks kasutada erinevaid kõnekujundeid.

Samuti esineb tihti koos materjali loomist ja selle struktureerimist. Nende koosinemist on 24 raamatus (sealjuures tuleb mees pidada, et üldse käsitletakse loomist 27 ja struktureerimist 28 raamatus). Siin ilmneb taas sama nüanss, millest kirjutasin materjali struktureerimise alajaotuse juures (loomise ja struktureerimise eristamine). Raamatutes, kus ei esine koos materjali loomist ja struktureerimist esineb neist üks või ei esine kumbagi. Sellised on raamatud näiteks Karsten Bredemeieri "Must retoorika: keele võim ja maagia" (peamiselt retoorilised võtted ja kõne eesmärgid ja situatsioonid) ning Patsy Rodenburgi "Näitleja kõneleb: hääl ja esitaja" (suur rõhk teksti esitamisel).

Näib, et raamatutes, kust jäävad välja suuremad teemad nagu materjali loomine ja struktureerimine, keskendutakse rohkem esinemisele või vaid tutvustatakse retoorilisi võtteid vmt, kuid erilist rõhku nende rakendamisele ei panda. Ainult teemade tutvustamisest ei pruugi olla kasu, kui lugeja ei tea, kuidas neid kasutada. Raamatutest leiab küll harjutusi, kuid nendele lisaks aitaks

heade näidete kasutamine lugejatel näha ja mõista, kuidas temagi võiks proovida õpitavaid teemasid rakendada.

Mainitud neli kategooriat (retoorilised võtted, eesmärgid, materjali loomine ja struktureerimine) esinevad koos paljudes raamatutes. Kuna need kõik on üpris mahukad teemad, millest igast ühest saab eraldi raamatuid kirjutada, annab see alust arvata, et raamatutes, kus neid kõiki koos käsitletakse, ei saa neist ühelegi liiga põhjalikult keskenduda.

Nagu varem mainitud, siis vähemalt viit erinevat teemat käsitletakse 34 raamatus (sh kolm raamatut, mis käsitlevad üheksat teemat kümnest). Valdavalt üldiste käsitluste kõrval paistavad välja üksikud raamatud nagu Martin Veinmanni "Vajadus olla mõistetav", kus on kindel kitsam fookus teksti mõistmisel ja selle esitamisel. Lugeja saab süvendatult teada teksti mõjusa esitamise kohta, kuivõrd enamikus raamatutes käiakse läbi paljud teemad, mis kokkuvõttes muudab kõik need raamatud sarnaseks ning teemade käsitlused jäävad pigem pinnapealseks.

Paljude raamatute puhul jääb silma üks kahest lähenemisviisist. Suur osa raamatuid jagavad pigem pragmaatilisi soovitusi ja õpetusi, näiteks nagu Tiit Hennoste "Kuidas teha ja esitada ettekannet?", kuid osades raamatutes proovitakse retoorika ja avaliku esinemise teemasid edasi anda lugude jutustamise kaudu. Sageli tulevad need lood autori enda kogemustest või räägitakse mõne eduka inimese lugu, mille kaudu lugejat inspireerida. Sellised teosed on näiteks Chris Andersoni "TED kõnelemise kunst" või Geoff Burch'i "Vastupanu on tulutu: ärialase veenmise kunst".

Raamatutest leidis tihti viiteid Vana-Kreekale ja/või -Roomale ning Aristotelesele, Cicerole, Demosthenesele, Quintilianusele jt antiikaja retoorikutele ja kõnemeestele. Internetti ja sotsiaalmeediat mainitakse rohkem vaid mõnes üksikus raamatus (nt Elaine Eksvärdi "Suhtle sarnikalt ehk õpi mõjutama: tänapäevane retoorika"). Kui ainult antiikaja oraatoreid tsiteerida ja eeskujudeks tuua, ei saagi retoorika ja avalik esinemine areneda. Kuigi mõni teema on tõesti ajatu (nt retoorilised võtted), peaks seda teemat käsitlema kaasaegses kontekstis ning ajakohaste näidetega. Retoorilisi võtteid kaasaegsete poliitkampaniate näitel on käsitletud Katrin Aava raamatus "Kõnekunst", kuigi ka seal on käsitletud kõnelemist kõnetüüpide järgi, viidatud antiikaja kõnemeestele ja leidab muid antiikajale sarnaseid teemakäsitlusi.

Valimisse kuulunud raamatutes hakkas veel silma vähene kõneleja eneseanalüüsi käsitlemine. Nick Morgani raamat "Esitluste tegemine" on ainuke, milles suunatakse tähelepanu ka oma

esinemise analüüsimisele pärast esinemist. Selleks, et oma tegevusi mõista ja osata mõtestada, tundub loogiline, et analüüsitakse ka oma esinemist, mõeldakse sellele, mida, kuidas ja miks tehti. See aitab kõnepidajal oma nõrkustest ja tugevustest aru saada ning annab mingi ettekujutuse, mida ta veel arendama peaks.

Originaal- ja tõlkekirjanduse võrdluses kuigi silmapaistvaid erinevusi ei esinenud. Teatav erinevus ilmnes kõnetüüpide käsitlemisel, mida leidis originaalkirjanduses märksa enam (peaaegu 60% raamatutes) kui tõlkekirjanduses (kõnetüüpe käsitleti veidi vähem kui 30% raamatutes). Samuti oli erinevust märgata kehakeele käsitlemisel, kus eestikeelses originaalkirjanduses on seda käsitletud oluliselt vähem (vaid kahes raamatus neljateistkümnest) kui tõlgitud raamatutes (pooltes teostes). Üks põhjus võib ka olla puhtalt selles, et tõlkekirjanduse raamatud olid juba olemas ning seetõttu pole originaalkirjanduses neid teemasid nii palju käsitletud.

## **4. Järeldused ja diskussioon**

### **Milliseid kõneõpetuse ja retoorika olulisi teemasid eestikeelsetes kõneõpikutes käsitletakse?**

Üldiselt saab erinevate raamatute peale kokku suhteliselt laia spektri teemasid, sh on ka minu töös valitud 10 olulisemat kõnelemise ja retoorika teemat nendes raamatutes esindatud. Kindlasti ei ole need kategooriad lõplikud, kuid oma töö põhjal saan öelda, et eestikeelsetes retoorika ja kõneõpetuse raamatutes käsitletakse rohkemal või vähemal määral retoorilisi võtteid, kõnelemist kindlal eesmärgil, kõnesituatsioone, materjali loomist, materjali struktureerimist, materjali meeldejätmist, materjali (suulist) esitamist, publikut, esinemisärevust ja kõnetüüpe. See ei tähenda aga seda, et neid teemasid eestikeelses kirjanduses enamasti sisukalt ja põhjalikult avatakse.

### **Mis teemad on eestikeelsetes õpikutes sagedamini esindatud?**

Kui kõrvale jätta levinuim teema materjali esitamine (sest seda käsitlevaid raamatuid ma valimisse otsisingi), on eestikeelsetes õpikutes sagedamini esindatud teemad kõnelemise eesmärgid, retoorilised võtted, materjali loomine ja materjali struktureerimine. Sagedasti leiab ka publiku käsitlemist kui olulist osa kõnelemisel.

Enim käsitletud kõnelemise eesmärgid on veenmine ja informeerimine. Retoorilistest võtetest käsitletakse kõige rohkem metafoorilist asendust ja sõnamängu, argumentatsiooni ning näidet, allusiooni ja asjatundja tsiteerimist. Materjali loomisel keskendutakse peamiselt kõne keskse teema leidmisele, vähem keskendutakse stiili elementidele nagu lauseehitus, sõnakasutus jmt. Materjali struktureerimisel käsitletakse kõne ülesehitust ja osasid, kuid seda teha enamasti pigem lihtsustatud kujul (sissejuhatus, teemaarendus, kokkuvõte). Samuti segunevad tihti materjali loomine ja struktureerimine, kuigi need on kaks erinevat etappi kõne koostamisel.

### **Millised teoorias käsitletud teemad esinevad eestikeelsetes õpikutes harva või üldse mitte?**

Kõige harvemini käsitletakse eestikeelsetes raamatutes materjali meeldejätmist. Arvestades PowerPointi jm tehnoloogiate olemasolu ning seda, et suur osa igapäevasest avalikust esinemisest toimub ilmselt mingitlaadi presentatsiooni vormis (ülikoolis loengus, tööl koosolekutel jne), on kõnede päheõppimise vajadus väike ning võibolla polegi vaja seda peensusteni käsitleda. Kindlasti

aga leiab harjutusi ja õpetusi materjali sügavamaks mõistmiseks Martin Veinmanni ja Patsy Rodenburgi näitekunsti ja näitlejarahariduse suunitlusega õpikutest.

Mõnevõrra vähem käsitletakse ka esinemisärevust ja sellega toimetulekut.

Kategooriaid täpsemalt vaadates mainitakse harva kõnelemise kaasaegsemaid eesmärke, kõnesituatsiooni käsitlused on enamasti pealiskaudsed ning samuti puuduvad sügavamad käsitlused materjali struktureerimises. Kuigi publiku kategooriat mainitakse sageli, siis ei esine põhjalikumaid juhiseid sisuka publikuanalüüsi tegemiseks.

### **Milliseid korrapärasid teemade esinemises ja jaotumises ilmneb?**

Peamiselt hakkab silma mitme suure teema tihe koosinemine. Vähemalt viit teemat käsitletakse 34 raamatus ning sagedasti esinevad koos retoorilised võtted ja kõne eesmärgid ning materjali loomine ja struktureerimine.

Osalt on nende teemade tihe koosinemine loogiline, sest need on üksteist täiendavad ning neid koos käsitledes saab lugeja kõnelemisest ja retoorikast terviklikuma pildi. Samas on tegu suhteliselt mahukate teemadega, millest igast ühest saaks eraldi raamatuid kirjutada. Seetõttu jääb ka silma teemade üldine käsitlus ning vähestes raamatutes minnakse mingi teemaga väga süvitsi.

Raamatud nagu Martin Veinmanni “Vajadus olla mõistetav”, kus on teemadel kindel kitsam fookus, paistavad teiste seast rohkem esile, kuivõrd jäävad need raamatud, kus proovitakse paljusid teemasid korraga käsitleda, üksteisega sarnaseks ja pinnapealseks.

Kuigi valimisse haaratud raamatud on ilmunud viimase 30 aasta jooksul, jääb neis läbivalt silma Aristotelesele, Cicerole jt antiikaja filosoofidele ja retoorikutele viitamine. Kuigi tõesti on mõned juba nende sõnastatud teemad suhteliselt ajatud, on retoorika ja kõneõpetus (samuti ühiskond laiemalt) muutunud ja arenenud ning kaasaegsemates raamatutes saaks ja peaks n-ö ekspertidena kajastuma rohkem ka praeguse aja retoorika ja avaliku esinemise spetsialiste.

### **Millistele traditsioonidele või suundadele sagedamini esinevate teemade käsitlused sarnanevad?**

Esmajoones jääb analüüsitud kirjanduses silma kõnelemise eesmärkide sarnasus antiikretoorikale. Aristotelese või Cicero ajal oli veenmine tõepoolest peamine kõnelemise eesmärk ning ka retoorikat defineeriti veenmise kunstina. Kuigi kõnelemise eesmärkidenä leiab ka muid, kaasaegsemale avaliku esinemise ja retoorika käsitlemisele omaseid eesmärke nagu mõistmine või kaasamine, siis sellegipoolest domineerib kirjanduses eesmärgina veenmine. Selline kalduvus võib aga jõustada kitsast ning aegunud arusaama retoorikast kui rangelt veenmise kunstist, samuti piirata kõnelejate oskust tulla toime kõnesituatsioonides, kus veenmine ei ole asjakohane eesmärk. 21. sajandi ühiskondades oluliste eesmärkide ning kaasaegse retoorika (nt kaasav retoorika, kuulamisretoorika) määratlustega arvestavate käsitluste vähesus või puudumine oli analüüsitud kirjanduses läbivalt silmatorkav.

Materjali loomine ja materjali struktureerimine on küllaltki laiad ja ajatud määratlused, mis sellises jaotuses pärinevad küll Cicerolt, kuid need on kasutusel tänapäevalgi, mil erinevad autorid on kõne struktureerimise viise ja võtteid oluliselt täiendanud. Selliseid põhjalikke käsitlusi analüüsitud kirjanduses aga ei esinenud. Võimalik, et teksti struktureerimisega seotud õpetust on võimalik leida valimist välja jäänud ning ainult kirjutamisele spetsialiseerunud raamatutes. Kuid on oluline märkida, et hea kõne ei ole ükskõik milline tekst, mis on publikule ilmekalt ette loetud. Hea kõne eeldab ka hästi kirjutatud teksti ning on tähelepanuväärne, kui kõnelemist käsitlevad raamatud ja õpikud hea teksti koostamist piisaval määral ei käsitle.

Erinevatele publikutele mõtlemine ja publikuanalüüs on kaasaegse avaliku esinemise õpetuse iseloomulik ja oluline osa. Muidugi ei tähenda see seda, et antiikajal publikule ei mõeldud, kuid need ühiskonnad olid meie omast avalikkuse mitmekesisuse mõttes märkimisväärselt erinevad. Seetõttu on huvitav, et analüüsitud kirjandus oli vaene kaasaegse kõneõpetuse seisukohast oluliste publikuanalüüsi tööriistade poolest, mis aitaksid kõnelejal keerulistes kõnesituatsioonides orienteeruda.

Analüüsitud raamatutest jääb pigem kõlama kõne käsitlemine kõnetüüpide järgi kui põhjalikud käsitlused kõnesituatsioonidest. See on eelkõige omane antiikretoorikale, kaasajal peaksime rohkem mõtlema just kõnesituatsioonidest. Lisaks Aristotelesele viidatakse raamatutes ka tihti teistele antiikaja oraatoritele ja filosoofidele. Kaasaegsed käsitlused kõnesituatsioonidest on

pealiskaudsed või puuduvad ning retoorika ja avaliku esinemise spetsialistidena jäävad domineerima antiikaja eeskujud.

## 4.1 Diskussioon

Minu töö tulemusena ilmnevad erinevad teemad ja suundumused, kus kaasaegse teooriaga võrreldes on eestikeelsetes raamatutes tühimikud, mis vajaksid täiustamist. Seega annan järelalusena ka mõned soovitused neile, kes sooviksid selliseid tühimikke tulevikus täita ning eestikeelset kirjandust kasulikult täiendada.

Esiteks, retoorika definitsioonid, eesmärgid jm on aja jooksul muutunud palju laiemaks. Seetõttu teeb mõnevõrra murelikuks eestikeelsetes raamatutes domineeriv idee, et veenmine on endiselt kõnelemise/retoorika peamine eesmärk. Kuigi antiikretoorikast on palju õppida (võtsin oma töös ka ise näiteks Cicerost eeskuju), siis tuleks sellest ülekannete tegemisel olla kriitiline. Meie ühiskond ei ole enam selline, nagu 2000 aastat tagasi. Tollel ajal asjakohased õpetused ja mõtteviisid ei ole automaatselt õiged ja kasulikud lihtsalt seetõttu, et nende autoriks oli näiteks Aristoteles. Veenmine võis sobida eesmärgina patriarhaalsesse Vana-Kreeka ühiskonda, kuid meie ühiskonnas on vähemalt sama relevantne või isegi olulisem näiteks kaasav retoorika (*invitational rhetoric*), mis pigem kirjeldab sellist kommunikatsiooni, mis kutsub üles dialoogile, mitte publiku üle domineerimisele. Retoorika ja selle eesmärkide eestikeelne käsitus on ajast maha jäänud ning seda tühimikku tasuks täita. Lisaks kaasaegsemate eesmärkide käsitlemisele tasuks mõelda ka sellele, milliste eestikeelsete näidete ja tööriistadega selliste eesmärkide saavutamist õpetada. Sealjuures on olulisel kohal erinevad retoorilised võtted ja suuremal määral nende tundmine.

Teiseks, retoorika kaasajastumisel ja avaliku esinemise kujunemisel uute avalikkustega suhestumiseks on oluline liikuda kõnetüüpidelt kõnesituatsioonide käsitlemise suunas. Kuigi kõnetüüpide käsitlused on õnneks pigem harvad, siis ei jõuta analüüsitud kirjanduses sellele vaatamata kõnesituatsioonide sügavamate käsitlusteni. Täpsem ehk oleks, et lugejani ei jõua arusaam kõne situatiivsuselt ning sellest, kuidas erinevates kontekstides erinevatele publikutele edukalt kõneleda. On oluline mõista, et edukaks ja mõjusaks kõneks ei piisa ainult korrektse kõnetüübi kasutamisest, vaid see sõltub tervest olukorrast. Kõnesituatsioonide ja neis sisalduvate publikute mitmekesisumisega on loogiline, et lugejaid tasuks õpetada rohkem erinevates olukordades toime tulema ja kohanema, erinevaid publikuid analüüsima ning nendele mõeldes

oma kõnet koostama. Selge arusaam kõnesituatsiooni mitmekülgsusest annaks lugejatele vajaliku lähtepunkti, et mõista, et lisaks enda ettevalmistusele on kõne õnnestumiseks veel mitu tahku, millega tuleb arvestada. See teadmine ei jõua praegu selgelt retoorika ja avaliku esinemise huvilisteni, kuid see on suur erinevus antiikse ja kaasaegse retoorika ja kõnekunsti mõtestamisel.

Kolmandaks, materjali struktureerimisel tasuks liikuda jõudsalt edasi kõne klassikaliste osade - sissejuhatus, teemaarendus, kokkuvõte - kirjeldamisest. Haritud inimene saab üldiselt aru, et lool on algus ja lõpp. Täiendavalt tasuks aga käsitleda kõne erinevate tasandite struktuuri. Kuivõrd oli tihti näha ka materjali struktureerimise ja materjali loomise põimumist, oleks oluline ka selgitada, miks ja kuidas on need kaks erinevat etappi ning kuidas kõne struktuur toetab sõnumi edastamist, kuidas muuta kõne sisuliseks ja vormiliseks tervikuks, kuidas kõnet ühikuteks jaotada ning neid ühikuid mõjusalt järjestada. Muidugi saaks algaja kõnekirjutaja seejuures erinevatest teksti kirjutamisele spetsialiseerunud raamatutest abi leida, kuid selliste teemade õpetamine on põhjendatud ka konkreetsetel kõnelemist käsitlevates tekstides. Nõnda oleks võimalik tuua näiteid päris eestikeelsetest kõnedest (nt presidentide kõned), neid analüüsida, nende struktuuri kommenteerida ning neid eeskujuks tuua või nende puudustele osutada, samuti näidata lugejale erinevaid kõne struktureerimise võimalusi, mis ka suulises esituses hiljem hästi kõlaks.

Analüüsitud raamatutest saan anda ka mõned lugemissoovitused neile, kes juba olemasolevat eestikeelset kirjandust lugeda tahaks. Suhteliselt laia ampluaa retoorika ja avaliku esinemise olulistest teemadest leiab Malcom Kushneri raamatust “Avalik esinemine: käsiraamat”. Samuti soovitaksin teemast huvitunudel lugeda Martin Veinmanni kirjutatud raamatut “Vajadus olla mõistetav” (keskendub pigem näitlejate lavakõnele, kuid teksti mõistmine selle mõjusaks esitamiseks on ülekantav ka avalikku esinemisse laiemalt), Katrin Aava raamatut “Kõnekunst” (hea sissejuhatus retoorikasse, kuigi sisaldab enamasti antiikaja näiteid) ning Gundula Ingrid Hirsch’i raamatut “Kõnele vabalt ja veenvalt: kõne- ja retoorikatreening” (sisaldab palju näiteid).

## **4.2 Enesekriitika**

Oma töös proovisin üles leida kõiki eestikeelseid retoorika ja kõnelemisega tegelevaid raamatuid. Kuivõrd “kõik raamatud” on ilmselgelt liiga ambitsioonikas määratlus, otsustasin töö mahukuse huvides raamatute valikut piirata. Valimisse mahtus suur osa kõikidest eestikeelsetest retoorikat ja kõnelemist käsitlevad raamatutest, kuid kahtlemata oleks huvitav lisaks uurida ka

nõukogudeaegseid ja vanemaid raamatuid. Siiski ei tundu tõenäoline, et eriti 20. sajandi keskel ja teises pooles tõusnud uued tuuled retoorikas oleks olulisel määral nõukogude kirjandusse jõudnud.

Täiendavalt oleks veel võimalik läbi viia raamatute täpsem sisuanalüüs, et saaks käsitluste kohta anda põhjalikemaid hinnanguid. Kuna tahtsin anda võimalikult laia ülevaate, siis pidin töömahtu silmas pidades kontentanalüüsile keskendumisele ning kvalitatiivse analüüsi sisukus kannatas sellest.

Kuna raamatute sisukorrad on erinevad ja koostatud iga autori käe järgi, tekib põhjendatud küsimus sisukordade standardsuse kohta. See, et erinevad sisukorrad ei pruugi olla samadel alustel võrreldavad, ei tohiks minu töö tulemusi siiski oluliselt moonutada, sest oma töös ei tegelenud ma ainult sisukordade võrdlemisega. Samuti vaatasin analüüsi käigus ka peatükkide sisu juhtudel, kui sisukorra järgi polnud üheselt mõistetavalt aru saada, mida ühes või teises peatükis käsitletakse.

Kuigi raamatud olid koodipuu järgi üpris hästi kodeeritavad ning suuri kaalutluskohti ei tekkinud, võib koodide määramisel jääda teatav subjektiivne vaatenurk, mis on mõjutatud minu senistest teadmistest ja teadmatusesest. Ilma töö koostamise käigus omandatud teoreetiliste teadmisteta oleks sellist kodeerimist kellelgi teisel usutavasti raske korrata.

## Kokkuvõte

Töö eesmärk oli jõuda arusaamani, milliseid teemasid ja mis jaotuses on eestikeelsetes avaliku esinemise ja retoorika õpikutes käsitletud. Minu töös oli fookuses retoorika rakendamine kõnemeediumile (kõnelemine, suuline eneseväljendus).

Retoorikat võime mõista kui efektiivset ja eesmärgipärast kommunikatsiooni, selle teostamise viise ning nende viiside uurimist ja kirjeldamist. Oluline on teadmine, et retoorika ei ole midagi eraldiseisvat, mida vastavalt vajadusele kas saab või ei saa kasutada. See, kas erinevaid retoorika võtteid ja muid elemente kasutatakse teadlikult, ei muuda kõnelemist ja suhtlust aga iseenesest vähem ega rohkem retooriliseks. Saame tuvastada, kirjeldada ja uurida erinevaid retoorika osasid (nagu teksti loomine ja esitamine jne), jaotuseid (nt kaasav retoorika, huumori retoorika jne), retoorilisi situatsioone (nagu loengu andmine, pressikonverents jms) ning retoorilisi võtteid (nt argumentatsioon, kirjeldavus jms). Avalik esinemine on praktikana retoorikaga alati kokku kuulunud, kuid selle kontekstis muutus eneseväljenduse ja kõnelemise õpetus vähem akadeemiliseks ja inimestele kättesaadavamaks.

Teoreetiline taust oli aluseks kontentanalüüsi kategooriatele, mille järgi sain eestikeelsete retoorika ja suulise eneseväljendusega tegelevate raamatute sisu kodeerima hakata. Esmalt kodeerisin raamatute sisukorrad. Samuti tegin kodeerimise ajal märkmeid teemade käsitletuste kohta, et osata hiljem anda hinnanguid, kuidas mingit teemat käsitletud on ning millistele suundadele selline teemakäsitus sarnaneda võiks.

Üldiselt saab erinevate raamatute peale kokku suhteliselt laia spektri teemasid, sh on ka minu töös valitud 10 olulisemat kõnelemise ja retoorika teemat esindatud. Levinumad teemad on kõnelemise eesmärgid, retoorilised võtted, materjali loomine ja materjali struktureerimine. Sagedasti leiab ka publiku käsitlemist kui olulist osa kõnelemisel. Kõige harvemini käsitletakse eestikeelsetes raamatutes materjali meeldejätmist. Samuti esineb teistest teemadest mõnevõrra harvemini esinemisärevust ja sellega toimetuleku käsitlemist.

Analüüsist hakkab peamiselt silma mitme suure teema tihe koosinemine. Vähemalt viit teemat käsitletakse 34 raamatus ning sagedasti esinevad koos retoorilised võtted ja kõne eesmärgid ning materjali loomine ja struktureerimine. Kuigi käsitletakse palju erinevaid teemasid, ei jõuta seda teha kuigi süvitsi või sarnanevad käsitletused pigem antiikretoorikale kui kaasaegsemate retoorika

ja avaliku esinemise suundadele. Edaspidi oleks kindlasti vajalik kaasaegsemate kõnelemise eesmärkide laiem kajastamine ning kõnesituatsioonide ja materjali struktureerimise täpsem ja süvendatum käsitlemine eestikeelsetes raamatutes.

## Summary

This bachelor's thesis named "Overview of books related to public speaking and rhetoric published in Estonian" aimed to understand which topics related to public speaking and rhetoric are covered in books published in Estonian and how these topics are divided. The work focused on applying rhetoric to speech (oral self-expression).

We can understand rhetoric as effective and purposeful communication, ways of how it is put into practice, and the study and description of these ways. It is essential to know that rhetoric is not something in itself that can or cannot be used as needed. However, whether different rhetorical techniques and other elements are used consciously or not does not make speaking and communication more or less rhetorical. We can identify, describe and explore different parts of rhetoric (such as invention and delivery), breakdowns (e.g. inclusive rhetoric, listening rhetoric), rhetorical situations (e.g. lectures and press conferences) and rhetorical techniques (e.g. argumentation). Public speaking has always been associated with rhetoric in practice, but over time, the teaching of self-expression and speaking has become less academic and more accessible to people.

The theoretical background was the basis for the categories of content analysis, according to which it was possible to code the content of books dealing with rhetoric and public speaking in Estonian. During the coding, notes were taken to later assess how a topic was covered and to which traditions these topics might be similar.

A relatively wide range of topics can be found in different books selected for this work. The most common topics are goals of speech, rhetorical techniques, the invention and the arrangement. The audience is often seen as an important part of public speaking. Memory is the least frequently discussed in Estonian-language books. Anxiety, stage fright and dealing with it are also less common than other topics.

The close coexistence of several major topics is seen when analysing the results. In 34 books out of 36, at least five topics are covered. Rhetorical techniques and goals of speech, as well as invention and arrangement of material, are commonly covered together. Although many different topics are covered, it comes with a loss in depth of the topic or the topic's modernity (the

approaches are more similar to the ancient rhetoric than to modern trends in rhetoric and public speaking). In the future, it would undoubtedly be necessary to cover the modern goals of speech more widely and to address rhetorical situations and the arrangement of material in Estonian books more accurately and in more depth.

## Kasutatud kirjandus

- Anderson, C. (2016). *TED kõnelemise kunst*. Tallinn: Helios.
- Andre, R. (2021). *Stand-up komöödia loomine, esitus ja analüüs*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava.
- Bailey, E. (2019). A Historical View of the Pedagogy of Public Speaking. *Voice and Speech Review*, 13(1), 31-42. doi: 10.1080/23268263.2018.1537218
- Beatty, M. J. (1988). Situational and Predispositional correlates of public speaking anxiety. *Communication Education*, 37(1), 28-39. doi:10.1080/03634528809378701
- Bitzer, L. F. (1959). Aristotle's enthymeme revisited. *Quarterly Journal of Speech*, 45(4), 399-408. doi:10.1080/00335635909382374
- Bitzer, L. F. (1968). The Rhetorical Situation. *Philosophy and Rhetoric*, 1, 1-14.
- Bodie, G. D. (2010). A Racing Heart, Rattling Knees, and Ruminative Thoughts: Defining, Explaining, and Treating Public Speaking Anxiety. *Communication Education*, 59(1), 70-105. doi:10.1080/03634520903443849
- Booth, W. C. (2004). *The Rhetoric of Rhetoric. The Quest for Effective Communication*. Malden: Blackwell Publishing.
- Buck, G. (1900). The Present Status of Rhetorical Theory. *Modern Language Notes*, 15(3), 84-87. doi:10.2307/2917917
- Burke, K. (1969). *The Rhetoric of Motives*. Berkeley: University of California Press.
- Burke, K. (1978). Questions and Answers about the Pentad. *College Composition and Communication*, 29(4), 330-335. doi:10.2307/357013
- Carnegie, D. ja Esenwein, J. B. (1915). *The Art of Public Speaking*. Springfield: The Home Correspondence School.
- Corbett, E. P. J. (1965). *Classical rhetoric for the modern student*. New York: Oxford University Press.

Dale Carnegie & Associates, Inc. kodulehekülg. (2022). Kasutatud 09.01.2022, <https://www.dalecarnegie.com/en/approach/heritage>

Enos, T. (1996). *Encyclopedia of Rhetoric and Composition. Communication from Ancient Times to the Information Age*. New York: Routledge.

Foss, S. K. ja Griffin, C. L. (1995). Beyond persuasion: A proposal for an invitational rhetoric. *Communication monographs*, 64, 2-18. doi:10.1080/03637759509376345

Goring, P. (2017). The Elocutionary Movement in Britain. M. J. MacDonald (toim), *The Oxford handbook of rhetorical studies* (lk 559-571). New York: Oxford University Press.

Greene, G. F. (2012). Rhetoric in Comedy: How Comedians Use Persuasion and How Society Uses Comedians. *The Corinthian*, 13, 134-154. <https://kb.gcsu.edu/thecorinthian/vol13/iss1/11/>

Heath, M. (2017). Rhetoric and Pedagogy. M. J. MacDonald (toim), *The Oxford handbook of rhetorical studies* (lk 73-82). New York: Oxford University Press.

Herrick, J. A. (2021). *The History and Theory of Rhetoric. An Introduction. Seventh Edition*. London: Routledge.

Kalmus, V. (2015). Standardiseeritud kontentanalüüs. Tartu Ülikool. Kasutatud 23.05.2022, <https://samm.ut.ee/kontentanalyys>

Keith, W. ja Lundberg, C. (2014). Creating a History for Public Speaking Instruction. *Rhetoric & Public Affairs*, 17(1), 139-146. doi:10.14321/RHETPUBLAFFA.17.1.0139

Lanham, R. A. (1991). *A Handlist of Rhetorical Terms*. Los Angeles: University of California Press.

Lees, P. (2020). *Kõneanalüüsi meetodi koostamine ning testimine Eesti poliitiliste kõnede näitel*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava.

Lucas, S. E. (2008). *The Art of Public Speaking. Tenth Edition*. New York: The McGraw-Hill Companies, Inc.

Mack, P. (2017). Rhetoric and Pedagogy. M. J. MacDonald (toim), *The Oxford handbook of rhetorical studies* (lk 409-421). New York: Oxford University Press.

Ong, W. J. (2002). *Orality and Literacy. 30th Anniversary Edition*. New York: Routledge.

Pull, C. B. (2012). Current status of knowledge on public-speaking anxiety. *Current Opinion in Psychiatry*, 25(1), 32-38. doi:10.1097/YCO.0b013e32834e06dc

Rutter, J. (2001). Rhetoric in Stand-up Comedy: Exploring Performer-Audience Interaction. *Stylistyka*, X, 307-325.

Schiappa, E. (2017). The Development of Greek Rhetoric. M. J. MacDonald (toim), *The Oxford handbook of rhetorical studies* (lk 33-43). New York: Oxford University Press.

Sproule, J. M. (2012). Inventing Public Speaking: Rhetoric and the Speech Book, 1730–1930. *Rhetoric & Public Affairs*, 15(4), 563-608.

Valge, K. (2021). *Presentatsiooni analüüsi meetodi koostamine ja testimine*. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni õppekava.

Walton, D. N. (2001). Searching for the Roots of the Circumstantial Ad Hominem. *Argumentation*, 15, 207-221. doi:10.1023/A:1011120100277

# Lisad

## Lisa 1. Koodipuu

Uurimisküsimused	Kategooriad	Koodid
Milliseid kõneõpetuse ja retoorika olulisi teemasid eestikeelsetes kõneõpikutes käsitletakse?	1. Kas ja milliseid retoorilisi võtteid käsitletakse?	1.1. Täiendamine, vähendamine ja asendamine; 1.2. Võimendamine; 1.3. Tasakaal, antitees ja paradoks; 1.4. Lühidus; 1.5. Kirjeldavus; 1.6. Emotsionaalsus; 1.7. Näide, allusioon ja asjatundja tsiteerimine; 1.8. Metafooriline asendus ja sõnamäng; 1.9. Kordus; 1.10. Argumentatsioon; 1.11. Tavatu või ebakorrektnete keelekasutus; 1.12. Muu
Mis teemad on eestikeelsetes õpikutes sagedamini esindatud?	2. Mis eesmärgil kõnelemist käsitletakse?	2.1. Veenmine; 2.2. Informeerimine; 2.3. Demonstreerimine; 2.4. Meelelahutus; 2.5. Mõistmine; 2.6. Kokkuleppeni jõudmine; 2.7. Muu
Millised teoorias käsitletud teemad esinevad eestikeelsetes õpikutes harva või üldse mitte?	3. Kas käsitletakse eneseväljenduse situatiivsust? Milliseid erinevaid kõnesituatsioone käsitletakse?	3.1. Kõnesituatsioon; 3.2. Sünkroonne; 3.3. Asünkroonne; 3.4. Vahendatud; 3.5. Vahetu; 3.6. Muu
Milliseid korrapärasid teemade esinemises ja jaotumises ilmneb?	4. Kas käsitletakse materjali loomist?	4.1. Kõnelemise teema/peamine idee; 4.2. Stiil; 4.3. Muu
Millistele traditsioonidele või suundadele sagedamini esinevate teemade käsitletlused sarnanevad?	5. Kas käsitletakse materjali struktureerimist?	5.1. Kõne ülesehitus, struktuur; 5.2. Muu
	6. Kas käsitletakse materjali meeldejätmist?	6.1. Mnemotehnikad; 6.2. Kõne esitamine peast
	7. Kas käsitletakse materjali suulist esitamist?	7.1. Materjali esitamine; 7.2. Kõnetehnikad; 7.3. Hääl; 7.4. Kehakeel; 7.5. Abivahendid/toetavad materjalid
	8. Kas käsitletakse kõne kohandamist vastavalt publikule?	8.1. Auditorium; 8.2. Publik; 8.3. Kuulajad; 8.4. Vastuvõtjad
	9. Kas käsitletakse esinemisärevust?	9.1. Esinemisärevus; 9.2. Lavanärv
	10. Kas ja kui palju käsitletakse erinevaid kõnetüüpe?	10.1. Tseremoniaalne; 10.2. Poliitiline; 10.3. Kohtulik; 10.4. Muu

## Lisa 2. Raamatute nimekiri

### Valim (36 raamatut)

#### Originaalkirjandus:

- 1) Katrin Aedma (2012) "Avalik esinemine hirmuhigita! Kuidas ärevusest saab elevus? Nipid ja trikid esinemise nautimiseks ja hirmu ületamiseks. Parim valik praktilisi näpunäiteid"
- 2) Heiki Kriips (2010) "Kõne koostamise õpik"
- 3) Martin Veinmann (2001) "Vajadus olla mõistetav: kõne kui eneseväljendus, arutlusi ja harjutusi"
- 4) Katrin Aava (2003) "Kõnekunst"
- 5) Maret Prits (2002) "Olge sõna peremees: avaliku esinemise käsiraamat"
- 6) Maaja Hage (1994) "Kõnelema! Harjutusi suulise väljendusoskuse arendamiseks koos õpetuste ja soovitustega"
- 7) Jaan Rummo (1990) "Kõneoskus: teoreetilisi lähtekohti ja praktilisi juhiseid"
- 8) Katrin Aedma (2012) "Lugude jõud ja kasutamine: soovitusi esinejale, kuidas kasutada lugusid - isiklike lugusid, mõistulugusid, müüte, naljalugusid, luuletusi ja metafoore - sõnumi väestamiseks: parim valik praktilisi näpunäiteid!"
- 9) Katrin Aedma (2011) "Avalik esinemine: Kuidas osalejaid kaasata? Igav loeng koosolek või muu üritus kaasamise abil atraktiivseks ja interaktiivseks! Parim valik praktilisi näpunäiteid!"
- 10) Anti Kidron (2019) "Mis juhtus? Kuidas rääkida ja kirjutada huvitavat lugu"
- 11) Anti Kidron (2019) "Suhtle sujuvalt ja loovalt"
- 12) Tiit Hennoste (2017) „Kuidas teha ja esitada ettekannet?“
- 13) Eesti Väitlusseltsi õpik (2008) "Arutlev haridus"
- 14) Reet Kasik, Mati Ereht, Tiiu Ereht (2011) "Eesti keele väljendusõpetus kõrgkoolidele"

#### Tõlkekirjandus:

- 15) Karsten Bredemeier (2007) "Must retoorika: keele võim ja maagia"
- 16) Elaine Eksvärd (2017) "Suhtle sarmikalt ehk õpi mõjutama: tänapäevane retoorika"
- 17) Chris Anderson (2019) "TED kõnelemise kunst: avaliku esinemise põhitõed"
- 18) Bill McGowan (2016) "Täpne toon: kuidas öelda iga kord kohe algul õigesti"
- 19) Napoleon Hill, Joseph Murphy, Dale Carnegie (2014) "Kolme meistri edu saladused: kolm harjumust, millega saavutada küllus oma rahaasjades, suhetes, tervises ja elus"
- 20) Göran Hägg (2003) "Praktiline kõnekunst: klassikaliste ja kaasaegsete näidetega"
- 21) Dale Carnegie (2000) "Suurepäraseks kõnelejaks – kiiresti ja lihtsalt"
- 22) Malcolm Kushner (2000) "Avalik esinemine: käsiraamat"
- 23) Gundula Ingrid Hirsch (1998) „Kõnele vabalt ja veenvalt : kõne- ja retoorikatreening“
- 24) Andrew Leigh, Michael Maynard (1998) "Täiuslik esinemine"

- 25) Chris Steward, Mike Wilkinson (1997) "Kõnepidamine"
- 26) International Bible Students Association (1996) "Kuidas sa võiksid parandada oma kõne- ja õpetamisoskust"
- 27) Dale Carnegie (1991) "Esinemiskunst: kuidas arendada eneseusaldust ja inimesi avalikel esinemistel mõjustada?"
- 28) Patsy Rodenburg (2008) "Näitleja kõneleb: hääl ja esitaja"
- 29) Cornelia Topf (2000) "Kehakeel ja edukas karjäär : töövestlused. Suhtlemine kolleegidega. Ülemus ja alluvad. Koosolekud. Kõned ja presentatsioonid. Suhtlemine klientidega"
- 30) Nick Morgan (2010) "Esitluste tegemine"
- 31) Carmine Gallo (2019) "Viis tähti: suhtlemissaladused, mis muudavad sind heast võrratuks"
- 32) Matthew McKay (2004) "Suhtlemisoskused: kehakeel. Tutuvuste sõlmimine. Peresuhted. Seksuaalsuhted. Partneri mõjutamine. Suhted tööl."
- 33) Tim Hindle (2000) "Kuidas teha ettekannet"
- 34) Harry Mills (2010) "Inimeste veenmine"
- 35) James Borg (2009) "Veenmine: inimeste mõjutamise kunst"
- 36) Geoff Burch (2003) "Vastupanu on tulutu: ärialase veenmise kunst"

## Muu

Raamatud, mis tulid otsingutega välja, kuid jäid lõplikult valikust välja, sest kalduvad mõnda muusse valda (nt on psühholoogia õpikud) või ei tegele peamiselt retoorika, kõnelemise või suulise eneseväljendusega.

- 1) Susan M. Weinschenk "Kuidas panna inimesi tegutsema? Omandage veenmise ning motiveerimise kunst ja teadus", 2014
- 2) Terry R. Bacon "Mõju elemendid: oskus teisi kaasa haarata", 2013/2015
- 3) Robert B. Cialdini "Mõjustamise psühholoogia: teooria ja praktika", 2005/2014
- 4) Ritva Enäkoski "Pane oma isiksus mängu", 2003
- 5) Henrik Fexeus "Võimumängud: sümpaatsed võtted, kuidas saada alati oma tahtmist", 2015
- 6) Kerry Patterson, Joseph Grenny, Ron McMillan, Al Switzler "Otsustavad kõnelused: kuidas suhelda, kui panused on kõrged", 2008
- 7) Ekke Lainsalu "Kuidas jõuda müügis tippu? Ligi 100 tehnikat ja kõnemudelit, mis viivad sind suurema sissetulekuni", 2015
- 8) G. Richard Shell "Edukad läbirääkimised: kuidas jõuda eesmärgini", 2005
- 9) Alli Lunter "Sõna loob: õpi kirjanikelt", 2018
- 10) Theodore Zeldin "Vestluskunst", 2002
- 11) Carmine Gallo "Jutuvestja saladus: miks mõni mõte kütkestab ja teine mitte, ole sa TED-i täht või ärilegend", 2020

- 12) Garth S. Jowett "Propagandast ja mõjustamisest: uusi ja klassikalisi käsitlusi", 2011
- 13) Keelefilosoofia raamat: Arne Merilai „Pragmapoeetika: kahe konteksti teooria”
- 14) Piret Kärtner “Kõnelemisoskuse arendamine” - keeleõpetuse metoodika
- 15) Roland Tokko "12 asja, mida koolis ei õpetatud, aga mida kõik peaksid teadma", 2018
- 16) Indrek Meos "Loogika. Argumentatsioon. Mõtlemiskultuur.", 2003
- 17) Katrin Aava, Ülle Salumäe "Meedia ja mõjutamine", õpik gümnaasiumile, 2013
- 18) Toivo Pilli, Hillar Palamets...jt "Avatult avalikust kõnest", 2008
- 19) Raul Rebane „Meediasuhtluse 8 reeglit“, 2019
- 20) Maaja Hage "Teksti- ja kõneõpetus: gümnaasiumi eesti keele õpik", 2003
- 21) Illari Lään (toim.) "Kommunikatsiooni käsiraamat kutseõppeasutustele", 2011
- 22) Martin Ehala, “Kirjutamise kunst”
- 23) James N. Frey, “Kuidas kirjutada neetult head romaani”
- 24) Maaja Hage, “Tekstiõpetus”
- 25) Märt Hennoste, “Tekstiõpetuse õpik”
- 26) Anti Kidron, “Kirjutaja käsiraamat”
- 27) Merike Lees, “Kuidas kirjutada tekste?”
- 28) Külvi Pruuli, “Essee. Abiks algajale esseistile”
- 29) Anne Uusen, “Kirjutamisest ja kirjutama õpetamisest”
- 30) Sven Maanso, “Õige sõna - täpne mõte”
- 31) Märt Hennoste, “Arukas arutleja”

## **Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks**

Mina, Carlos Kuiv,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) minu loodud teose “Ülevaade eestikeelsetest avaliku esinemise ja retoorika raamatutest”,

mille juhendaja on Kaspar Kruup

reprodutseerimiseks eesmärgiga seda säilitada, sealhulgas lisada digitaalarhiivi DSpace kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

2. Annan Tartu Ülikoolile loa teha punktis 1 nimetatud teos üldsusele kättesaadavaks Tartu Ülikooli veebikeskkonna, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace kaudu Creative Commons'i litsentsiga CC BY NC ND 4.0, mis lubab autorile viidates teost reprodutseerida, levitada ja üldsusele suunata ning keelab luua tuletatud teost ja kasutada teost ärieesmärgil, kuni autoriõiguse kehtivuse lõppemiseni.

3. Olen teadlik, et punktides 1 ja 2 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

4. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei riku ma teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse õigusaktidest tulenevaid õigusi.

*Carlos Kuiv*

**23.05.2022**